

Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forening

Årsskrift 2009

Dalum-Hjallese
Lokalhistoriske Forening

Redaktion:

Lars Hagensen, Henning Jespersen, Bent Rasmussen og Jytte Raun

Layout og opsætning:

Christina Pedersen

Grafisk skolepraktik, Syddansk Erhvervsskole

Tryk:

Erhvervsskolernes Forlag

Munkehatten 28, 5220 Odense SØ

Oplag:

350

ISBN nr:

978-87-7082-120-9

Forside:

»Noas Ark« – vægdekoration af Hugo Hermann i opgangen, Faaborgvej 16.

Foto: Hugo Hermanns skitse til vægdekoration, 1956.

Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forening

Årsskrift 2009

Indholdsfortegnelse

Forord	9
Brev fra en Hjallesedreng	11
Fra fæstebonde til proprietær	15
Noas ark på Faaborgvej	22
De magiske år – skoleminder fra Hjallesø	26
Robert Linds mindelegat	42
Kvindernes indtog i kommunalpolitik, specielt Dalum Sogneråd	46
Zachariasvej i Hjallesø	57
Kirken i Dalum – Anmeldelse	65

Forord

Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forenings har til formål at udbrede kendskabet til og forståelsen for kulturhistorien og de kulturhistoriske værdier i Dalum-Hjallese.

Med udgivelsen af dette årsskrift – nr. 3 – håber redaktionen, at bestræbelserne på at gøre skriftet alsidigt bliver indfriet. Det er intentionerne at bringe indlæg med nyt og gammelt i relation til områdets historie.

Artiklerne er ledsaget af billeder fra arkivets store samling, som på den måde udbredes til et større publikum.

Tak til bidragyderne for artiklerne til dette års udgave.

Redaktionen imødeser gerne henvendelse fra potentielle artikelforfattere med forslag til fremtidige emner i skriftet ligesom færdige artikler skrevet på elektronisk medie meget gerne modtages af redaktionen på Dalumvej 95.

Rammerne for mediet bedes aftalt med lokalarkivet.

– kontakt på dahjarkiv@mail1.stofanet.dk

Lokalarkivet og foreningen arrangerer og deltager i arrangementer med aktiviteter i form af udstillinger og foredrag. Der annonceres som artikler eller 'klummer' med stor velvilje fra de lokale aviser.

Det er vort håb, at læserne med dette årsskrift får øget interessen for deltagelse i lokal-arkivets og foreningens aktiviteter.

Redaktionen vil gerne rette en stor tak for den store velvilje hos Syddansk Erhvervsskoles praktik for Mediegrafiker-uddannelsen, som har forestået årsskriftets flotte layout og ombrydning samt Erhvervsskolernes Forlag for trykning af årsskriftet i den gedigne kvalitet.

Henning Jespersen

Formand for Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forening

Brev fra en Hjallesedreng

Af Bent Rasmussen

Helge Rasmussen blev arbejdsløs møbelsnedker i 1940. Han fik valget imellem at miste sin arbejdsløshedsunderstøttelse

eller tage til Ålborg og arbejde på flyvepladsen. Det kan man vel kalde frivillig tvang! Den 27. august 1940 skrev han fra Lindholm nedenstående brev til familien:

Lindholm 27-8-1940

A

Kære alle
Lange Tak for Pakken og Brevet
som jeg modtog i Gaar, alle
var i bedste Beskold, men det
har alligevel taget lang Tid for
saadan en Pakke, det er ikke nogen
rigtig Orden, i Vuggangen iderme
Tid. Men jeg har heller ikke samlet
Tøjet for nu, vi skal vist nok
have en Udflugt for Vænnene paa
Pladsen paa Lørdag til et Sted vi
skal derop at spise et Stk. Men
jeg har heller ikke været nogen
Sted siden jeg kom herop, saa
det kan jo blive helt sjovt.
Søndag var der lige herude en Aften

Kære alle!

Mange tak for pakken og brevet, som jeg modtog i går, alt var i bedste behold, men det har alligevel taget lang tid med sådan en pakke. Der er ikke nogen rigtig orden i toggangen i denne tid, men jeg har heller ikke savnet tøjet før nu. Vi skal vist nok have en udflugt for tømrerne på pladsen på søndag til Nibe. Vi skal derop at spise ål;

Men jeg har heller ikke været nogen steder siden jeg kom herop så det kan jo blive helt sjov. Svend Ove var lige herude i aftes. Han bor i Kærby endnu, han ville ikke flytte herud alligevel, trods det var ham, der var mest ivrig til at flytte. Han arbejder for en installatør i Ålborg. De er tres svende og tjener 40-45 kroner om dagen, så det er noget der giver »søm«. Jeg arbejder ellers i sjak sammen med en af faders arbejdskammerater. Han har arbejdet i Karup på flyvepladsen sammen med Egon fra Færøgade. Faders arbejdskammerat hedder Karl Børgesen. Jeg skal hilse fader fra ham. Vi tjener ikke så meget mere. Der er ikke ret meget overarbejde. Det er jo det der giver de store penge, men vi må jo ikke klage, når vi kan få 170 kr. om ugen. Der er ellers tømrere, der har tjent 400-500 kr. om ugen. Det er fjollede tal, men de er også fordringsfulde kan i tro. De siger, at 170 kr. om ugen ikke er værd at slæbe hjem. Det er ikke mere end de plejer at give lirekassenmanden, men de er ellers vældig flinke alle sammen. Med hensyn til tøjet ved jeg ikke rigtig hvordan, for hvis jeg skal ind og være soldat, er det jo ikke meget ved at købe tøj nu, men hvis der ikke er kommet pas til mig endnu, kommer jeg sikkert ikke ind. Det er jo ikke så mange, de skal bruge, og jeg var også kun betinget fra først af. Hvis passet ikke er kommet? Kunne du jo godt far tage ud til skrædderen i Skibhusene og få nogle prøver, som du så kan sende herop. Du kan jo forklare ham, hvordan det hænger sammen. Han kan jo lægge stoffet til side, til jeg kommer hjem, og han kan jo også godt få betaling på forhånd, men det varer sikkert ikke så længe her oppe.

Det har jo været svært med logi. Først var vi ti mand, der sov på et spisestuegulv; men da han så sagde, at der kunne være et par mand mere, sagde vi stop, så var vi jo fire, som lejede en garage for 25 kr. pr. mand om ugen, så i kan se, at de udnytter situationen i Ålborg. Nu kan i se, at jeg skriver fra Lindholm. Vi har fået lov til at sove i våbenhuset i Lindholm Kirke – uden vederlag! Vi skal blot sørge for, der er ordnet pænt, når vi drager af om morgenen. Der er da gode mennesker endnu.

Kærlig hilsen fra Helge

Hvad var det så, der blev fremstillet på det meget store tømrerværksted ved flyvepladsen ved Ålborg? Det var her man fremstilledes såkaldte »tyskerbarakker«, som skulle bruges til flygtningelejre, interneringslejre og lazaretter. Efter krigen solgte den danske stat disse træbarakker til mange forskellige formål. I Dalum er der endnu et par af disse. Sportsklubben Odins hus ved Dalum Papirfabrik er således en af disse. Thinglækkehuset på Thinglækkevej er også oprindelig en tyskerbarak, som Socialdemokratiet erhvervede for 7500 kr. Neden for Dalum Centralskole lå endvidere en ungdomslejr for unge arbejdsløse, som også var en gammel tyskerbarak.

Hvem var Helge Rasmussen, og hvordan gik det ham efter »eventyret« i Ålborg?

Da familien i sin tid flyttede til Dalum, kom han til at gå i skole på Dalum

Centralskole. Da han havde gået der en kort tid, sagde overlærer Poul Hansen til Helge: »Du kan godt komme i realen, uden at du skal til prøve.« Det fortalte han ikke hjemme, for han ville i lære som møbelsnedker, og det kom han som fjorten årig hos sin onkel på den nystartede Bullerup Møbelfabrik, hvor han ikke fik løn, men kost og logi i de fem år læretiden varede.

Helge fik indkaldelse til militærtjeneste i Sdr. Jylland den 2. maj 1940, men det forhindrede tyskerne ved besættelsen den 9. april. Senere blev han indkaldt til C.B. tjeneste ved Københavns Brandvæsen. Lønnen var 20 øre om dagen. Det kunne han slet ikke eksistere for i hovedstaden, så han klagede sin nød til brandmesteren, som godt kunne forstå det, så han gav ham tilladelse til at flytte til provinsen. Han flyttede dog ikke til Hjallese men til Munkebo, og her fandt

Sportsklubben Odins klubhus bag Solbakken. Klubhuset er en tidligere »tyskerbarak«. På et stort tømrerværksted i Aalborg var Helge Rasmussen med til at fremstille sådanne barakker. Foto: Poul Bent Rasmussen, 2009

myndighederne ham ikke, så han slap for videre tjeneste.

Helge var meget interesseret i at komme til at arbejde hos forskellige snedkermestre med forskellige opgaver indenfor faget. Således har han arbejdet hos: Hans Hjulmand i Munkebo, snedkermester Frederiksen i Vester Kærby og hos snedkermester Kornelius i Dømmestrup, der fremstillede finere enkeltmøbler. Han opnåede da også at arbejde hos en gelændersnedker på Clausens Alle i Dalum, hvor han fremstillede gelændergreb til flere store nybyggerier i Odense, f.eks. Boulevardgården. De sidste 30 år af sit arbejdsliv var han en skattet medarbejder på sit lærested, Bullerup Møbelfabrik.

Helge Rasmussen blev 90 år i maj 2009.

Bent Rasmussen er arkivmedarbejder i Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Arkiv

Helge Rasmussen på cykel i København i 1941

Fra fæstebonde til proprietær

Om Niels Andersen, Dalumgaard

Af Inger Poulsen

Den 21. december 1876 blev følgende annonce indrykket i Fyens Stiftstidende:

†
I dag døde vor kjære Fader og Svigerfader
Niels Andersen, hvilket herved meddeles
Slægt og Venner af hans Efterladte.
Dalumgaard den 17de December 1876.
Lovise Andersen, A. Andersen.
født Poulsen.
Paa Grund af Snefyggen er Begravelsen
udsat til den 27de December.

En dramatisk afslutning på proprietær Niels Andersens lange og virksomme liv. Han døde på Dalumgaard den 17. december 1876. Begravelsen var fastsat til den 22. december, men blev på grund af snestorm udsat til den 27. december.

Telegrammer
til „Fyens Stiftstidende“
Kjøbenhavn den 21de Decbr., Efterm.
(Riksaus Bureau).
En stærk Snestorm har standset Jernbane-
driften overalt her i Landet.

Basbjerggaard 1806-1848

Niels Andersen blev født den 31. oktober 1806 på Basbjerggaard i landsbyen Over Kærby i Drigstrup sogn. Han var søn af Anders Jensen og Anne Povlsdatter. Faderen var fæstebonde under Stamhuset Lundsgaard og havde samme år giftet sig med Niels Ibsens enke, som i ægteskabet medbragte døtrene Anne, Maren og Johanne.

Anders Jensen døde den 11. oktober 1831, og da Niels var hans eneste arving, var det derfor naturligt, at han overtog fødegården, en firelænget fæstegård på hartkorn: 6 tdr, 3 skp, 0 fdk, 1 alb.

Den 27. oktober 1832 blev han gift med Anne Cathrine, som var datter af landsbyens eneste selvejerbonde, Lars Pedersen, Kærbygaard. Den 19. september 1833 blev deres eneste søn, Anders Nielsen Andersen, født på gården.

Niels Andersen underskrev sit fæstebrev den 4. juli 1835, og der blev, som det

Basbjerggaards stuehus ca. 1910

var skik og brug, udarbejdet en aftægtskontrakt, der sikrede moderen ophold på gården til sin død.

Indfæstningsafgiften var på 700 rigsdaler. Den årlige landgilde skulle betales dels i penge, dels i naturalier: 5 tønder og 6 skæpper byg, 5 skæpper havre samt en høne i god stand.

Dertil kom hoveriforpligtelsen og pligten til at adlyde herskabet i enhver henseende.

I Niels Andersens fæstetid undergik gården store forandringer. Efter at have forbedret og ombygget flere af gårdens bygninger opførte han i årene 1840-44 et 43 m. langt stuehus på 28 fag (ca. 320 m²) med 3 skorstene, kælder og loft samt en 3-fags kvist.

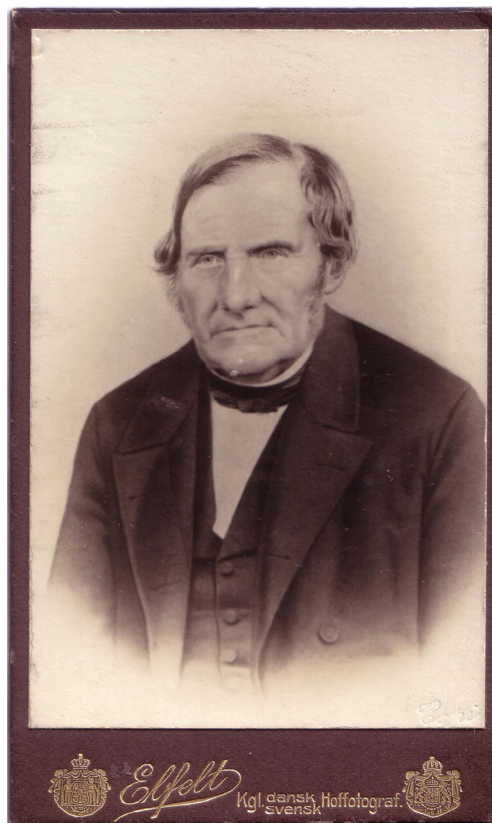
Stuehuset blev opført i bindingsværk med murede vægge af brændte sten. Det indeholdt bl.a. 4 stuer og 3 kamre. Der var bræddeløfter, murstensgulv i køkken og forstue, bræddegulve i stuer og kamre, engelske sprossevinduer, franske og hollandske døre m.v.

Stuehuset var over almindelig standard, herskabeligt og præsentabelt. Det var en smuk og velholdt gård, han i 1849 overdrog til sin efterfølger.

En fæster skulle ifølge sit fæstebrev *vedligeholde og forbedre* sin gård. Materialer blev normalt stillet til rådighed af godset, som anviste, hvor man måtte fælde træer, hente ler, sand, sten m.m. Selve bygningsarbejdet måtte gårdens folk selv udføre. I disse år var der 3 karle og to piger på gården.

Større ombygninger skulle aftales med godset, men det var jo i godsejerens interesse, at gården blev forbedret, og Niels Andersen har uden tvivl været

en velanskreven og dygtig mand, som herskabet på Lundsgaard og folk generelt har haft tillid til.

Niels Andersen

Niels Andersen var et åndeligt, socialt og politisk engageret menneske. Som sine forgængere på gården interesserede han sig for sognets anliggender og blev bl.a. valgt som fattigforstander. Efter 1841 blev han ifølge en ny lov valgt som formand for Sogneforstanderskabet.

Kragsbjerggaard 1848-1861

Men Niels Andersens ambitioner rakte videre. Efter godt 10 år som fæstebonde blev han selvejer, idet han købte Kragsbjerggaard ved Odense af proprietær Christian Henrik Hansen (kaldet Vej-

Hansen). Gården bestod af flere parceller. Købekontrakter blev underskrevet hhv. 30. december 1845 og 6. januar 1846. Det endelige skøde blev underskrevet den 30. december 1847.

Købesummen var på 28.000 rigsdaler, og købet blev i overvejende grad finansieret ved et lån i Fyens Kreditforening. Kragbsbjerggaard var på omkring 14 tdr. hartkorn, og der var tilknyttet 6 karle og 3 tjenestepiger.

Gården lod han bestyre af sin søster Annes søn, Niels Jensen, indtil de i 1848 »byttede gårde«. Niels Andersen flyttede til Kragbsbjerggaard med sin familie den 22. maj 1848, og Niels Jensen overtog fæstet af Basbjerggaard den 9. marts 1849.

Året 1848 blev et travlt år for Niels Andersen. Han blev valgt som medlem af Odense Amtsråd og var det indtil 1854. Desuden lod han sig samme år opstille som kandidat i Kertemindekredsen til »Den grundlovgivende Rigsdagsforsamling« som repræsentant for bønderne. Først i 1870 blev bonde- og venstrepartierne samlet i »Det forenede Venstre«. Imidlertid blev han ikke valgt. Christen Larsen fra Flægekærgaard i Dalby blev ved det endelige valg den store vinder med 693 stemmer og var således medunderskriver af grundloven, der blev vedtaget den 5. juni 1849. Niels Andersen fik kun 7 stemmer, men lod sig genopstille ved et efterfølgende valg og var derefter medlem af Landstinget fra 1853 til 1855. Han

Kragbsbjerggaard (1926)

er bl.a. citeret i Rigsdagstidende 1855 i en sag, der vedrørte en indskrænkning af den almindelige valgret til landstinget. Han var imod, da den ville betyde mindre magt til bondepartierne.

Dalumgaard 1861-1876

I 1861 solgte Niels Andersen Kragssbjerggaard til proprietær Rasmus Rasmussen for 41.200 rigsdaler. Skødet blev underskrevet den 24. december 1862. Efter endnu 4 ejere blev gården den 1. juli 1948 overtaget af Odense Kommune. Avlslængerne blev siden indrettet som vandrerhjem. Hovedbygningen rummer »Militærhistorisk Museum«.

Samme år købte han proprietærgården Dalumgaard for 125.000 rigsdaler. Hertil flyttede familien i april 1861. Dalumgaard var den tidligere, men nu frasolgte avlsgård til Dalum Kloster, Christiansdal. Fra 1844 var ejeren Holger Christian Petersen. I 1845 havde han opført et stort nyt stuehus og den 26. marts 1850 havde han fået tilladelse til at ændre gårdens navn til *Dalumgaard*. Det var hans enke, der efter hans død i 1860 solgte gården til Niels Andersen.

Efter overtagelsen af Dalumgaard købte Niels Andersen i 1863 Grynborgholm ved Højslev af kammerherre Benzons til Christiansdal.

— Proprietær N. Andersen, Ejer af Dalumgaard tæt ved Odense, er i Søndags afgaaet ved Døden. Han var født i Rjærby ved Rjerteminde, hvor hans Fader ejede en Bondegaard, der ved Arv gik over til Sønnen. Denne Gaard solgte han efter nogle Mars Forløb, hvorefter han købte Kragssbjerg her ved Byen. Som Besidder af denne Ejendom blev han i 1853 valgt til Medlem af Landstinget for 6te Landstingskreds. Han blev efter udløben Valgperiode ikke genvalgt, formodenligt fordi han allerede paa denne Tid begyndte at lide af den Lamhed og Svækkelse, som senere holdt ham bunden til Hjemmet. Han afhændede da snart Kragssbjerg og købte Dalumgaard. N. Andersen var en opvagt Mand af den grundtvigianske Retning, der i Stilhed ved megen Læsning fulgte godt med og domt sundt over Bevægelsen her hjemme. I sit private Liv var han elsket og æret for sin retsligste Karakter og sit deltagende Sind.

n.

Anne Cathrine Larsdatter

Trods den begyndende »lambhed og svækkelse«, der omtales i nekrologen, drev han Dalumgaard til kort før sin død. Anne Cathrine Larsdatter døde den 20. februar samme år.

Nekrologen, som Fyens Stiftstidende bragte den 19. december, slutter således:

»...N. Andersen var en opvakt Mand af den grundtvigianske Retning, der i Stilhed ved megen Læsning fulgte godt med og dømte sundt over Bevægelsen her hjemme. I sit private Liv var han elsket og æret for sin retskafne Karakter og sit deltagende Sind...«

Slægten – og den grundtvig-koldske påvirkning

Niels Andersens mor var ifølge en artikel i Højskolebladet d. 13/2 1890 udgået fra... »Egnens største og mest fremragende Bondeslægt, blandt hvis nulevende Efterkommere der findes adskillige, hvis Navn

har god Klang – navnlig i Grundtvigske Kredse...«.

Anne Povlsdatter blev født i 1767 på Mosegaard i Dalby, en fæstegård, som broderen Rasmus Povlsen overtog i 1791. Kun 17 år gammel blev hun gift med Niels Ibsen på Basbjerggaard. Slægten i Over Kærby og slægten på Mosegaard blev både familiemæssigt og holdningsmæssigt meget tæt forbundne.

Da Rasmus Povlsen blev enkemand i 1811, giftede han sig således med sin niece – Niels Andersens søster Maren. I 1847 blev deres datter Anne Kirstine gift med fætteren Niels Jensen på Basbjerggaard. Efter hendes død i 1849 giftede han sig med hendes yngre søster Johanne.

Anne Povlsdatter blev 90 år. Hun døde på Basbjerggaard den 16. februar 1857.

I første halvdel af 1800-tallet blev Mosegaard i Dalby centrum for tidens religiøse strømninger, især anført af Rasmus Povlsens søn Povl Rasmussen, som var Niels Andersens fætter, og Christen Larsen på Flæggærgård, som blev gift med en datter af Niels Andersens søster Johanne.

Poul Rasmussen købte Damgaard i Sanderum og blev i 1837 gift med Sara Marie Larsdatter, en søster til Niels Andersens hustru.

Poul Rasmussen og Christen Larsen blev stærkt påvirket af den såkaldte »Fynske vækkelse« og deltog i de vækkelsesmøder, som Christen Madsen Bregner og Peder Larsen Skræppenborg indbød til. I Dalby arrangeredes studiekredse for egnens bønder og husfolk, og der blev afholdt møder, hvor tidens religiøse spørgsmål blev diskuteret.

For Poul Rasmussen og hans slægt og venner blev det en naturlig fortsættelse af deres religiøse søgen at slutte sig til den grundtvig-koldske bevægelse, ikke mindst efter et møde med Christen Kold, der som soldat under 3-årskrigen var indkvarteret på Poul Rasmussens gård i Sanderum. Her havde Christen Larsen også sin gang, og når de tre mødtes, blev der udvekslet tanker og holdninger.

Efter krigen – i julen 1851 – blev Christen Kold og hans elever på den ny-oprettede højskole i Ryslinge inviteret til Dalby på juleferie. Der blev afholdt et møde for værtsfamilierne, og her redegjorde Kold for sine idéer om en ny form for børneskole. Det blev besluttet, at han skulle starte en skole i Dalby, og den 1. maj 1852 mødte de første 20 elever.

Friskolerne skød op på egnen, og i 1858 blev der på Niels Jensens initiativ indrettet en friskole på kvisten af Niels Andersens stuehus i Over Kærby.

I kølvandet på friskolerne opstod Ker-teminde-Dalby Valgmenighed i 1868.

Også i den forbindelse var slægterne i Dalby og Over Kærby blandt initiativtagerne.

Kold var leder af børneskolen i Dalby og den hertil knyttede højskole, hvor han også uddannede friskolelærere, til han i 1862 flyttede til Dalum. Her købte han 40 tdr. land på Hjalles Mark af Mosegaardens jord og opførte en skole. I november 1862 åbnede »Dalum Højskole« med 58 elever. Efter Kolds død i 1870 forsøgte hans hustru Stine og hans søster Marie, gift med Jens Peder Lebak, at videreføre højskolen som en ren pigehøjskole, men måtte lukke i 1883 på grund af faldende elevtal. Siden november 1886 er skolen blevet drevet som landbrugsskole.

Ifølge nekrologen fulgte Niels Andersen slægtens tradition og sluttede sig til grundtvigianismen, men ikke uden at sætte sig grundigt ind i og forstå de holdninger, der lå bag. Han var et tænkende og belæst menneske med en sund og kritisk dømmekraft og dannede sig som sådan sin egen mening om bevægelsen.

Dalumgaards avlsbygninger ca. 1880

Dalumgaard 1876-1961

Niels Andersen solgte kort før sin død Dalumgaard til sin søn Anders Nielsen Andersen for 260.000 kr. Han blev gift med sin kusine, Maren Lovise Povlsen, en datter af Povl Rasmussen i Sanderum, så de tætte familiebånd fortsatte.

Anders Nielsen Andersen var medlem af Dalum-Sanderum Sogneraad 1880-85. Efter hans død i 1910 videreførte Maren Lovise gården, og efter hendes død i 1921 blev den overtaget af sønnen Olaf Andersen, der blev gift med Sigrid Knudsen, som også var en slægtning med rødder på Basbjerggaard i Over Kærby.

Dalumgaard havde oprindelig et jordtilliggende på ca. 300 td. land, men

en del jord blev i Olaf Andersens tid frasolgt. I 1961 solgte han det meste af den tilbageværende jord til Dalum Kommune for kun 3 millioner kr, men med den klausul at 170 af de 211 tdr. land skulle udlægges til »grønne områder«.

Olaf Andersen beholdt 24 tdr. land skov samt brugsretten til hovedbygningen i hans, hustruens og datterens levetid. En del af de øvrige bygninger samt et passende jordareal skulle forbeholdes datteren til indretning af rideskole og stutteri med dertil hørende hestefolde og ridebaner.

Niels Andersens fødegård, Basbjerggaard i Over Kærby, nedbrændte ved lynnedslag den 26. juli 1915. Efter genopbygningen blev den i december samme år købt til fri ejendom af daværende fæster, Niels Jensens svigersøn Hans Larsen. Den 13. juni 2008 blev gården solgt til Kerteminde Kommune og kom således til at dele skæbne med Kragbjerggaard og Dalumgaard.

KILDER: Bl.a.

»Dalum Sogns Historie« ved Jacob Hansen og Knud Mortensen (Udg. Af Dalum Kommune 1968), *Dalum-Hjallese sogns lokalhistoriske arkiv*, *Drigstrup sogns lokalhistoriske arkiv*, »Odense Danhostel Kragbjerggaard« af Else & Chris Kraft-Christensen, *Fynske Årbøger* 1948 (om valgene i 1848), *Fyens Stiftstidende* 1876, *Fyens Tidende* 1961 (om salg af Dalumgaard), kirkebøger, fæste-, skifte- og skødeprotokoller (Lundsgaard Gods, Bjerger og Odense Herreder).

Inger Poulsen er arkivmedarbejder i Dalum Hjallese Lokalhistoriske Arkiv

Gravstedet på Dalum kirkegård

Noas ark på Faaborgvej

Dekorativt malerarbejde i Dalum – en samtale med malermester Hugo Hermann

Af Lars Hagensen

Noas Ark

Der er glæde ombord. Det ses straks. Omsider er vandet sunket og nu står den imponerende Ark på toppen af et bjerg. Endnu synes der blå bølger ved bjergets fod. To elefanter står ved rælingen og trompeterer med løftede snabler. I agterstavnen troner en væd-der med flotte svungne horn og oppe

på taget står et par sort-hvide storke, sådan som vi engang kendte dem i Danmark. Inde i arkens mange rum ses et væld af alverdens dyr. Der er pingviner, kænguruer, en løvefamilie og et ørnepar. Alle verdens skabninger er samlede her, det er kun Noa, mennesket, der ikke ses. Men hans efterkommere optræder andetsteds. Nemlig et par etager højere oppe – eller gjorde det i hvert fald engang.

»Det gamle træ« som stadig kan ses i opgangen på 1. sal i ejendommen Faaborgvej 16
Foto: Hugo Hermanns skitse til vægdekorationen, 1956

*Faaborgvej 16, som blev bygget i 1956 og fik opgangen dekoreret af Hugo Hermann
Foto: Lars Hagensen, 2009*

Malermesteren på Rosenvænget fortæller

Vi er nemlig gået indenfor i trappeopgangen i et af Dalums få 'højhuse' eller rettere sagt etageejendomme, nemlig Faaborgvej 16, ikke langt fra Jernbanebroen. Måske er det mere korrekt at sige, at jeg har været i trappeopgangen som forberedelse til en samtale med malermester Hugo Hermann, Rosenvænget 30 i Dalum. Hermann er årgang 1916 og da benene ikke rigtigt vil mere, så er jeg i stedet kommet på besøg. Vi har ofte talt sammen. Hugo Hermann har en kolossal viden og husker detaljeret. Og så er han stadigvæk aktiv som udøvende kunstner – eller maler, som han foretrækker at sige. Hver gang jeg kigger indenfor, er der nye værker af polykrome

sølvcollager lagt frem på arbejdsbordet i Hermanns karakteristiske konkrete stil. Et godt eksempel på stilen ses på den prædikepult, som han i 2000 lavede til Dalum Kirke og som nu står ved alteret. Men i dag handler det om dekorativt malerarbejde i stort format, bogstaveligt talt.

Højhuset på Faaborgvej 16

»I årene fra 1950 og det følgende tiår var der i Dalum en række aktive håndværksmestre« fortæller Hugo Hermann og fortsætter: »De arbejdede solidt sammen om større byggeaktiviteter. Som bygmester bør særligt nævnes E. Graae Nielsen. Han var også medlem af Sognerådet. Han stod for opførelsen af en række villaer bl.a. i Grynmøllen og på

Jeppesensvej. Blandt sine mange nybyggerier talte Graae Nielsen også etageejendommen på Faaborgvej 16, der projekteredes af arkitekten G. Ludvigsen. Facaden med sine opadstræbende linjer virker markant og smukt i gadebilledet.« Hugo Hermann asker sin cigar, der alle årene har været hans faste følgesvend. »Bygningens indre præges af en betonstøbt spindeltrappe med vægflader ved etageadskillelserne. Det kom til at spille en vis rolle i forbindelse med malerentreprisen, som jeg fik overdraget.«

Dekorativ malerarbejde

Når jeg overhovedet blev opmærksom på udsmykningen i trappeopgangen på Faaborgvej, så skyldtes det tre små

farvelagte skitser, som Hugo Hermann havde med på en retrospektiv udstilling i Dalum Kirkeanneks for nogle år siden. 'Skitser til vægdekoration 1956', stod der håndskrevet med småt nederst. Først i år fik jeg så omsider spurgt Hermann. »Næh, det er sikkert borte for længst, det er jo længe siden« lød det nedslående svar. Men faktisk kan man altså stadigvæk i dag se to af de oprindelige tre vægdekorationer. Hugo Hermann har efterhånden talt sig varm: »Den legendariske Marlo Joensen, som i sin tid var leder og inspirator på Odense Tekniske Skoles Malerskole, sagde ofte: »Det er for dårligt, hvis vi kun kan spartle og stryge.« Medens jeg var i gang med malerarbejdet på Faaborgvej, dukkede

»Flyvningens barndom« som oprindeligt var malet i opgangen på 2. sal, men som i 2002 blev malet over – Foto: Hugo Hermanns skitse til vægdekorationen, 1956

tanken op om at berige dette med dekorative indslag i trappeopgangen. Ideen til tre malede vægdekorationer opstod som skitseforslag, der blev forelagt arkitekt og bygherre til godkendelse. Jeg fik frie hænder og motiverne blev derefter ført ud i livet i et enkelt figurativt og moderne formsprog.«

Audhumbla, Ratatorsk og et moderne luftskib

I dag eksisterer som sagt Hugo Hermanns motiver på de to nederste etager stadigvæk, medens det tredje blev malet over så sent som i 2002. Nederst møder vi »Noas ark«, som er beskrevet ovenfor. Bevæger vi os op på næste etage, ser vi »Det Gamle Træ«, hvor en vrimmel af fugle boltrer sig. Midt i træet – jeg forestiller mig, at det er et asktræ, sidder uglen, visdommens fugl, i et hul. En ko med store horn, måske er det koen Audhumbla fra den nordiske mytologi, kigger nysgerrigt frem bag træet og nede mellem rødderne hopper en lille kanin rundt. Længst oppe kommer et egn i fuldt firspring, måske er det Ratatosk, der piler op og ned mellem Yggdrasils top og rødder for at bringe bud mellem verdenerne. Det kan som bekendt tale med såvel aser som norner og vi mindes Grimners kvad:

*Ratatosk er et rendende egn
på asken Yggdrasil,
ørnens ord skal han ovenfra bære
og sige Nidhug forneden.*

Nidhug er den grumme orm, der gnaver på asken Yggdrasils rødder. Nå, Hugo

Hermann er jo som enhver kunstner ikke så meddelsom, når det kommer til fortolkninger, så det må nok stå for min egen regning. Dog, navnene på motiverne er kunstnerens egne. Fra den bibelske ark over den nordiske mytologi nåede man så indtil 2002 på øverste etage til et motiv, som Hugo Hermann kaldte »Flyvningens Barndom«. Dorte Jøker Jensen, en af opgangens nuværende beboere, har været så venlig at fremskaffe fotos af det nu forsvundne motiv, så foruden skitsen er dekorationen heldigvis bevaret på foto. Her mødte man lettere forpustet et motiv, der gengav vor egen moderne tid, bl.a., tror jeg, var det Jacob Ellehammer, man så, siddende i sit fly, et prægtigt luftskib med anker og andre fly, der fløj op og ned mellem farverige drager i snor.

»Det er for dårligt, hvis vi kun kan spartle og stryge.«

Hugo Hermann var i øvrigt aktiv andre steder med sit dekorative malerarbejde til glæde for mange mennesker. Fra 1955 og i årene derefter dekorerede han f.eks. spisesalen og en trappeopgang på De Gamles Hjem på Hjallesgade i forbindelse med en større ombygning, opgangen ved hovedtrappen på Dalum Rådhus og vægge på den nybyggede Tingløkkeskole. Så mon ikke lektor Joensen fra Malerskolen egentlig har været ganske godt tilfreds med malermester Hermann fra Dalum?

Lars Hagensen er sognepræst ved Dalum Kirke og næstformand i Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forening

De magiske år – skoleminder fra Hjallese

Af Aksel Petersen

I min redegørelse har jeg anlagt elevvinklen på stoffet, udpluk af personlige opfattelser af virkeligheden, som den lever i erindringen om det at være skoleelev i Hjallese i perioden 1890 – 1962. Min baggrund er mundtlige overleveringer fra mine slægtninge gennem 4-5 generationer, som var skoleelever her, vægtige skriftlige bidrag indsamlet blandt tidligere elever, som velvilligt på opfordring har hjulpet mig – samt mine egne erfaringer fra stedet som skoleelev en halv snes år og dobbelt så længe bag katederet med lærerens vidunderlige muligheder

for gennem samtaler, også ud fra danske stile at genspejle livets mangfoldigheder i det personlige liv og i lokalsamfundet – erindrende Johs. V. Jensens :« Grav dybt, hvor du står, der springer livets kilder» samt værdifulde glimt fra gode kolleger med 30-40 års virke her.

Det lyser ud af indlæggene, at herfra er meget godt at sige. Menneskeligt forståeligt, at man ikke i første omgang fokuserer på skyggesiderne. Denne holdning dækker min egen. Jo mere jeg har fordybet mig i emnet, jo mere er jeg kommet til at opleve egnen som noget særligt. Jeg er kommet til at holde af stedet.

Sangleg i frikvarteret (1939)

Den gamle rytterskole i Hjallese

Den gamle skole i Hjallese lå det sted, hvor den nuværende Hjallese Kirke blev bygget og indviet for et kvart århundrede siden. I en lang årrække indtil ca. 1900 var det den eneste skole i distriktet, så børn fra Dalumvej og Fåborgvej havde en lang skolevej at gå – næsten en halv mil ned over Odense Å.

På pladsen lå oprindelig en rød munkestenskirke fra 1100 tallet, der blev historisk berømt, fordi den fynske adel Sct. Knuds Aften den 9. april 1534 var stævnet sammen her for at hylde prins Christian (Chr. d. 3.) til konge. Kirken blev revet ned i 1576, og af de røde murestenen opførtes den gamle, statelige hovedbygning til Hollufgård.

Fradisseto meget markante, forlængst forsvundne bygningsværker er heldigvis bevaret to klenodier: Den smukke døbefont i Dalum Kirke og rytterskoletavlen indmuret i Hjalleseskolen.

Den gamle skole i Hjallese var en rytterskole. Bag denne betegnelse lå noget særligt: Da landet i 1600 tallet var udmarvet efter svenskekrigene, besluttede kong Frederik IV at begrænse den hvervede hær. Kernen heri var et rytteri på 4000 mand, der nød underhold på de 12 rytterdistrikters krongodser. En rytter kunne få overdraget en gård på den betingelse, at han skulle gøre tjeneste i den nationale hær. Det betød pligt til at møde til hest til øvelse og i krig. Et sådant ryttergods var Christiansdal (Dalum Kloster), og på kongens bud blev i 1722 opført en rytterskole i Hjallese til undervisning af rytternes børn. Men også andre børn kunne få lov til at følge

undervisningen. Derved blev rytterskolerne det første større forsøg på at skabe et offentligt dansk skolevæsen.

N. J. Haustrups erindring om Rytterskolen

Den tidsmæssige ramme for eleverindringsbilleder er fra 1880'erne til 1968. Vi, der har talt personligt med elever fra dengang, er efterhånden ganske få. Desuden er usikkerheden omkring det talte ords rigtighed efter opfattelses- og hukommelsesevne efter så lang tid siden ganske sandsynlig. Derfor skal det første bidrag være »dokumenteret« viden, hentet fra en erindringsbog skrevet af den berømte industrimand i Odense N. J. Hastrup. Godt nok bliver det en yderst negativ begyndelse om skoleminder fra Hjallese. Til gengæld lover jeg, det afsluttende indlæg bliver – ja, næsten en solstrålehistorie.

Direktør N. J. Hastrup forsøger at få hjælp – ganske poetisk – fra sit bysbarn, den berømte odenseborger, salmedigteren Thomas Kingo, der engang skrev:

»Den vej, som lå til skolegang,
besværlig var at træde,
den faldt mig stundom meget lang
og altid uden glæde.«

Han fortæller om sin tid i landsbyskolen i Hjallese: »Jeg hadede at gå i skole, det var en plage og en ydmygelse. Der var bare et forsonende moment: at vi kun skulle derhen hver anden dag.«

Grunden til denne uvilje mod skolen skyldtes ganske enkelt læreren, Per Degn, der var uduelig, uegnet til at være lærer. Måske havde han som yngre været bedre, men som gammel kendte han kun én måde at skabe respekt om sig: det var

ved klø. Måske troede han også, at man kunne terpe lærdom ind på den måde. Klø og skældsord af den allergroveste form hørte til dagens orden. N. J. Hastrup uddyber sin foragt for en stivsindet og forstokket degn, der ikke magtede opgaven., og som brugte midler, der i dag ville have gjort ham til forsidestof i alle landets aviser. »Vi så ham tabe de forlorne tænder i frådende raseri. Vi så ham nu og da løfte en pige over gulvet ved et brutalt greb i fletningerne. Vi dukkede os så godt vi kunne for hans slag, der kunne være så voldsomme, at en lussing fejede ikke alene den nærmeste omkuld, men også de nærmeste sidekammerater.«

Det er Haustrups syn, at børn kan bære over med meget hos en lærer, men to ting kan de ubevidst ikke tilgive: uretfærdighed og at han ikke lærer dem noget. I lyset af denne påstand vurderer han sin personlige situation og fastslår, at han dels havde en bygningsfejl, der krævede specialbriller, og dels var han ordblind. Det var årsag til, at han fik ord for ikke at være noget lys – også blandt søskende. Mange ville have følt sig knuget af vanskelighederne, men det gjorde Hastrup ikke. Han nøjedes med for sig selv at mumle dette: »Jeg skal vise dem ...«

Ordblindhed er jo i dag et meget fokuseret handicap, men det er nu så pædagogisk vel bearbejdet, at der i eksamensterminen 2009 berettes om en hel klasse, der udelukkende med ordblinde elever bestod studentereksamen.

I tråd med N. J. Haustrups videre pædagogiske erfaringer, førende til hans enestående fornemme karriere som fremstående industrimand, er det også et umiskendeligt træk ved dagens folke-

skole, at man i skolen søger at stimulere det hos eleven, som han er god til.

Erindringsglimt fra Hjallese Skole i slutningen af 1800tallet

Min mor (1886-1976) gik i Hjallese Skole i omtrent samme periode som N. J. Hastrup fra 1893 til 1900, da hun som 14årig blev ansat på papirfabrikken med arbejdsdag fra kl. 6 morgen til 6 aften alle ugens hverdage – kun søndag var fri.

Ved en lejlighed fortalte hun som 86 årig en skoleklasse om sin skoletid, besvarede spørgsmål, løst og fast, hvad der faldt hende ind af, hvad der havde fæstnet sig i hendes erindring. Den gamle dame imponerede klassen ved resultatet af hendes udenad-læren fra dengang f.eks. i geografi, hvor hun uden vaklen rapt og hurtigt opremsede navnene på forskellige landes byer som Kinas: Peking, Shanghai, Kantor, Nanking og Hongkong.

Også dengang kendte man begrebet mobning. På vej hjem fra skole til Dalumvej 31 var hun bange for at passere et bestemt sted på Hjallesegade ved en af gårdene. Nogle store, uvorne drenge stod på lur for at gøre pigerne bange, skubbe til dem, måske slå og på anden måde drille dem.

Men ellers kunne hun bekræfte »sandt for dyden« den gamle degns særheder med at slå eleverne: »Hvis han først var i gang, kunne han godt finde på at bastinere sidemanden, selv om denne intet havde gjort. Hans hygiejnebegreber var også særegne: han benyttede en spytbakke flittigt. Han røg pibetobak i skolelokalerne i timerne. Når læreren satte sig i katederstolen for at sove, tog han avisen

over hovedet!« Hun mindes også, at han meget ofte var langvarigt voldsomt forkølet og tømte næsen i lommetørklædet, som han så anbragte på kakkelovnen, til det var tørt igen til genbrug.

En gang havde lillebror aftalt en pris på 2 øre pr. stak cikorioer på lærerens mark. Drengene meldte, at der var 11 stakke, altså 22 øre. Læreren sagde, der var 10 stakke, men drengene fastholdt: »Der var 11«. Hertil sagde læreren: »Nå – nu siger vi, der var 10«. Denne historie blev husket 80 år senere.

Johannes' erindringer

Mine forældre Ingeborg og Hans Chri-

stian Andersen flyttede til Hjallesø i august 1913. Her blev jeg, Johannes, født i oktober på en lille gård, Hjallesøgade 38 (8 tdr. land). Efterhånden kom 5 børn yderligere til, heraf de yngste énæggede tvillingedrenge, født i 1924.

Senere købte far nogle få tdr. land til fra Hjallesøgård, og vi morede os over, når vi blev spurgt om vor oprindelse, at vi »kom fra en lille gård på 9 tdr. land – med 9 køer – og 9 børn.«

»Min« Hjallesøskole, som blev nedrevet i 1960'erne og »erstattet« af en kirke, som i sin arkitektur slet ikke passer ind i landbymiljøet, havde på vestmuren indmuret den gamle rytterskolestenplade.

Esther Møllers 8 søskende fotograferet på aljetønden i gården ved hjemmet, Hjallesøgade 38. Fra venstre ses Karen, Ingvar, Viktor, Johannes, Daniel, Ethel og tvillingerne Richard og David. Nogle af Johannes' erindringer om sin skoletid fremgår af artiklen

Rytterskolen var fra 1723, blev renoveret i 1870'erne for i 1907 at blive til »min« skole, grundmuret – hvidkalket – skifer-tag. Bygningen indeholdt 2 klasseværelser, overlærerbolig og lærerbolig på 1. sal. Klasseværelserne var lyskalkede – med stor kakkelovn – sort tavle – 2 mands skoleborde med skrå op- og nedskydelig plade og blækhus nedfældet under pladen foroven. Der har næppe været mere end 10-12 borde i 2 rækker, idet drenge og piger ikke var blandet, men holdt række for række. I klasseværelset mod Hjallesgade sad man med ansigtet mod øst, medens vi sad omvendt – mod vest – i lokalet mod det inderste af legegården. Der var nogle stik på væggene, bl.a. det store med Marsk Stig og hans mænd med den brændende Finderup lade i baggrunden. Der var pegepind, men jeg mindes ikke, at et spanskør har været i brug.

Legepladsen ved Hjalles Skole

Legepladsen – en grusplads – strakte sig bag om skolebygningen og var mod syd og vest hegnet med ståltråd ind mod Kappellangården – mod øst afgrænset af en lav grå murstensbygning indeholdende dels overlærerens vaske- og brændselsrum, dels i den sydlige del et drengedas (1-hullers) – et drengepissoir – og i sydgavlen et pigedas (2-hullers). Bekvemmelighederne var ikke store. Bag denne længe lå overlærerens have. Legepladsens nordside dannedes af skolebygningen.

Legepladsen startede ud mod Hjallesgade med tingstedets 12 sten, som var arrangeret i hesteskoform med åbning ud mod gaden. Stedet kan næppe have været det oprindelige for tingsted – i så fald har det ligget på selve kirkegården. Stenene,

som nu atter er bragt på plads, havde i hvert fald for nogles vedkommende, indhugget navne på siden ind mod centrum. Der var en med indhugget PIS – og den kunne vi godt lide at stå, sidde på, men der var ingen, der kunne lide at sige ordet højt – det var virkelig uartigt.

Skolefagene

De første fag, vi lærte, har selvfølgelig været læsning (måske rettere stavning), skrivning og regning, og de tre fag er nok gået hånd i hånd. De første skoleredskaber var A-B-C en, skifertavlen med træramme og griffel. Først langt senere gik vi over til blyant/papir for at slutte med pen og blæk. Pennen var en Chr. 9. eller 10. Et lille stykke stof, eller hvis det skulle være meget fint, vaskeskind til at rense pennen. Til tavlen hørte en klud eller svamp til at gøre tavlen ren. A-B-C en var de mange første sider skrevet med tankestreger mellem stavelserne, f. eks. mor-ge-nen. På den måde lærte vi at skille ordene korrekt og vel også stavningens kunst. Vi lærte at læse efter lydstavelsesmetoden, og de første måneder stavede/læste vi i kor: I bogen stod: A-be, og vi læste i kor: a si' r a – be si' r be – abe. Kakkelovn: k a k si' r kak – k e l si' r kel, si' r kakkel – o v n si' r ovn – si' r kakkelovn. Efterhånden strøg vi ordet si' r. Det gav en i kor monoton høj summen, og fra min 2. eller 3. klasse kunne jeg på varme sommerdage, når 1. klasse med vidtåbne vinduer stavede i kor, høre denne så velkendte lyd helt hjem i haven/stuen 100 meter borte. Lyden – fryden over at jeg da var over dette stadium, og musikken i denne korsummen sidder mig endnu i øret.

Vi havde en dejlig lærerinde, som virkelig kunne få os lært at læse og skrive i de 4 år, vi gik i underskolen. Foruden dansk og regning havde vi religion, historie og vist også lidt geografi, og jeg vil vove at påstå, at mange af os kunne skrive fejlfrit dansk, inden vi efter disse 4 år kom til Centralskolen.

Påklædning

Vi drenges påklædning var ikke så indviklet. Moden skiftede ikke som nu fra år til år. Den holdt sig snarere i en halv snes år med små ændringer. Om sommeren fra sidst i april til oktober var vi barfodede. Jeg sluttede altid barfodssæsonen på min fødselsdag 11. oktober. Dertil et par korte lærredsbukser – ingen underbukser – en hvid skjorte og udenpå det hele en hvid-blåstribet bluse med elastik i livet. Bukserne blev holdt oppe af seler. Var det rigtig varmt, smed vi selvfølgelig blusen, men den var i øvrigt god at have, fordi den oppe bag elastikken kunne rumme en masse: frugt, legetøj o.l. Til skole klædte vi os om, men var stadig barfodede, medmindre vejret var meget vådt – så træsko. Blusen med elastikken gik af mode. Nu skulle drenge gå med skjorte. Det fik vi også, men hvordan skulle man så holde bukserne oppe? Af en eller anden grund mente man, det var usundt med en stram livrem. Problemet blev løst på den måde, at der i skjorten i bukselinningshøjde blev syet seks knaphuller, hvorigennem selestropperne blev knappet på knapper på bukselinningens inderside. Keine Hexerei! Til pænt havde vi matrostøj og sorte støvler.

Om vinteren gik vi med træsko og havde skiftesko med i skole, hjemme-

strikkede sorte strømper – i starten lange, som blev knappet på en grå elastik, der sad på livstykke, en art skjortevest uden ærmer. Uldne korte bukser og en mørkeblå sweater fuldendte påklædningen. En slags overtøj må vi vel også have haft, når det var koldt, men jeg husker det ikke. Ret hurtigt blev det »tøset« at gå med lange strømper, og de afløstes af knækorte sportsstrømper – sorte med to grønne borter på omsmøget. Vi må have frosset bravt med de bare knæ i vinterkulden, men var sjældent forkølede.

Nu vi taler om tøj, så må jeg sige, at vi gik med det, vi havde, og det var ikke meget. Sammenlignet med vore dages børn, må vi have været et ynkeligt syn, men der var helt enkelt ikke råd til mere, og når vi kom hjem fra skole, så var det med at skifte til sit gamle tøj, for vi skulle hjælpe til, både i roer, hø, høst, malkning m.m. Det var en meget stor dag, da jeg med min mor i hånden vandrede af sted til min 1. skoledag den 1. april 1920.

Gymnastiktimer

Hjallese skole havde ikke nogen egentlige gymnastikfaciliteter. Vi begyndte nok først med gymnastik i 2. klasse, og det foregik i Centralskolens særlige gymnastikhus. Der var vel ca. ½ km fra skolen til gymnastiksalen, der lå ved den vestre ende af Hjallesegade. Her var alt til faget hørende: ribber, tove, bomme, hest, buk, plint og madras. Til og med 4. klasse havde klassens drenge og piger gymnastik sammen uden tøjskifte. Gymnastiktimen lå altid i sidste time, fordi vi så »sparede« den fælles hjemmarch. Derved foregik det på militærisk maner med opstilling

to og to i en kolonne. Bodil Hansen marcherede ved siden af kolonnen og under hendes kommando marcherede vi 1 – 2, 1 – 2 Hjallesegade igennem til gymnastiksalen.

Øvelserne var nok mest: arme bøj, arme stræk, arme frem etc., knæbøjninger, kropsvridninger, løb og gang, ribbeøvelser, spring over hest m.v. Når timen sluttede, løb vi selv hjem, men tre drenge skulle blive tilbage for at svabre gulvet over med den brede, dyngvåde svaber, som blev trukket hen over hele gulvet. Jeg kunne godt lide gymnastik og var senere i skoletiden fløjmand ved opvisninger.

Somme tider fik vi lov til at lege i gymnastiktimen. Det var vist som det senere blev kaldt »sørøver«. Vi måtte ikke røre gulvet. Derfor var bomme og tove nede, og i den ende, hvor der ikke var ribber, var hest, buk og plint stillet tværs over, så man også der kunne komme tværs over salen uden at røre gulvet.

Esther Skovvangs erindring fra skolen sidst i 1940'erne og først i 1950'erne

Min skolegang startede den 1. april 1947. Nu skulle jeg i skole som den første af tre søskende. Da vi boede i Hjallesø sogn, kom jeg i den gamle rytterskole – Hjallesø Skole.

Det foregik i stiveste puds. Kjole med forklæde og træskostøvler. Vi skulle selv have indesko – Spartasko – med, for træskostøvlerne larmede og sled for meget på gulvet.

Fra 1. og 2. klasse er min erindring ikke stor, men så blev jeg mere interesseret i undervisningen, for nu skulle der jo skrives karakterbog. Blot lige en lille

erindring – og det var stavningen og regningen i kor og takt. Jeg kan stadig huske, hvordan vi skulle lære alt udenad, og jeg kan huske, at jeg mente, at vi skulle gentage alle ting for mange gange.

På det tidspunkt, hvor jeg kom i skole, sad piger for sig og drenge for sig. Vores lærer var en streng, men retfærdig lærer. Han underviste i alle fag med undtagelse af håndgerning, som blev ledet af en lærerinde, og dette var kun for piger. Jeg mener at kunne huske, at drengene i de timer havde gymnastik på gårdspladsen uden for vores vinduer.

Da vi endelig havde lært at stave os frem til ordet og skrive alle navneord med stort, ja, så kom en skolereform, og nu skulle d-erne væk i vilde, kunde og skulde. Disse ord terpede vi igen og igen, for nu hed det jo ville, kunne og skulle. Og hvad var navneord? Det var svært at skelne, men læreren fik os det da lært til sidst. Det kneb for mig at skrive, for jeg er kejthåndet, eller den nye betegnelse venstrehåndet. Jeg havde aldrig før skrevet med højre hånd, men læreren ville ikke se min blyant i venstre hånd. Jeg fik lært efter megen møje og besvær at skrive med højre hånd, men dette er også det eneste, jeg gør med den hånd. Jeg skærer, klipper og syr med venstre hånd den dag i dag, trods lærerindens store anstrengelser for at lære mig højrehåndsteknikken.

Efter endt skoleår blev vore håndarbejder fremlagt, så vore forældre kunne se, hvad vi havde lavet i det forløbne år. Jeg har stadig en nålepude fra dengang.

Frikvartererne

I frikvartererne legede vi og spillede bold i skolegården, dengang kunne vi

Børnene hygger sig på tingstenene i frikvarteret ved Hjallesø skole

nok undgå at ramme vinduerne. I spisekvartererne sad vi ude på tingstenene og spiste vore madpakker (hjemmesmurte). Var det godt vejr, og det var det jo altid dengang, var vi at finde på stenene. Vi kom aldrig på gaden, også selv om vi var uden opsyn et øjeblik. Jeg kan huske, at vi altid skulle ud og have luft i frikvartererne, ligegyldigt hvordan vejret var. Klasseværelserne var forsynet med kakkelovn, og der skulle lægges brændsel i og luftes ud i frikvartererne. Ved en sådan lejlighed fik jeg min første lussing og også eneste i 10 år. Jeg kom ikke hurtigt nok ud af klassen, og det førte til den omtalte lussing.

Karakterbog

Da vi nåede 3. klasse, fik vi karakterbog tre til fire gange om året. Alle var jo meget spændte. Vi vidste ikke første gang, hvad det ville sige at få karakterbog, men vi fik det snart lært, ja især lært at frygte den, for mor eller far skulle skrive under på, at de havde set den.

Overhøringerne til eksamen blev foretaget af lærer Arvidsen, og som tilhører var enten provst Kaj Rasmussen eller vor alle sammens overlærer Poul Hansen. Vore forældre kunne også overvære eksamen, hvis de havde tid eller kunne få fri fra arbejde. Min mor eller far har aldrig nogen sinde overværet eksamen i min skoleperiode. Der var ikke råd til at tage fri fra arbejde. Selv om jeg havde stor respekt for de to censorer, var jeg aldrig bange for dem, for de var jo som bedstefædre til os. Altid rare og venlige. Efter eksamen var vi meget spændte på, om der nederst i karakterbogen stod »oprykket til næste klasse«, især efter 5. klasse, hvor vi blev delt i boglig eller ikke boglig linie.

Slagtning af gris på Kapellangården

En ting, der især stadig kan stå lyslevende for mig, var, når man i Kapellangården, der lå bag skolen mod syd, skulle slagte gris. Selv om vi godt nok kunne lide fri-

kadeller, så var det noget af et barsk syn, når slagteren kom i sin bil og begyndte at stille stige op ad muren på gårdspladsen, og grisen skrigende blev hængt op og stukket. Trods lærernes forsøg på at aflede opmærksomhed fra det barske, kan denne oplevelse stadig komme frem hos mig som noget grusomt.

Dalum Centralskole

Efter 5. klasse kom jeg i 1. real på Dalum Centralskole. Det var lidt af en barsk omvæltning, for vor gamle klasse blev delt, og der kom en ny klasse med elever både fra Hjallesø og Dalum (Fruens Bøge). Vi havde været i et meget beskyttet miljø, kan vi nu se bagefter, og kom ned til næsten voksne mennesker, der også gik i skole. Nu skulle vi til at finde nye kammerater, og det var slet ikke så nemt, for dem fra Dalum holdt meget tæt sammen, og det var som om der ikke var plads til flere. Efter 1. real blev det dog bedre, og vi fik resten af skoletiden en god fungerende klasse ud af det godt hjulpet af en god lærerstab. Når vi gik fra skole, var det om at finde en veninde eller to at følges med, for drengene var også dengang drilske. Var vi sammen to eller flere kunne vi bedre klare os. Ved vintertide varede det dog længere inden vi kom hjem, trods lille afstand fra skole til hjem. Vi udkæmpede nogle gevaldige sneboldkampe på Odensevej.

Tove Christiansens erindringer, elev 1951-1962

Når jeg ser tilbage på min skolegang omkring 1960, fornemmer jeg, at vi gik i skole i en overgangstid. Vi var sidste del af efterkrigstidens skoleelever og samti-

dig begyndelsen til de »glade 60ere«.

Jeg er opvokset i den del af Dalum-Hjallesø, som lå mellem Dalum Papirfabrik og Odensevej. De fleste af mine kammerater og jeg kom fra ganske almindelige jævne hjem. Min barndomsgade var bebygget med tofamiliehuse. I flere af dem boede to generationer sammen. Så det var meget almindeligt at være sammen med sine bedsteforældre. Vores mødre var stort set hjemmegående. Disse mødre havde jo også rigeligt at se til, når alt husarbejde foregik med håndkraft. Flere af mine skolekammeraters fædre arbejdede på Dalum Papirfabrik. Andre var selvstændige håndværkere, gartnere, landmænd og andet. Fælles for os elever var, at vore forældre ønskede, at vi skulle få en god eksamen, så havde vi bedre muligheder, når vi skulle vælge fag.

Lærerne

I min erindring om lærerne mindes jeg først og fremmest den respekt, vi havde for disse. Nogle lærere står selvfølgelig skarpere i erindringen end andre. Specielt husker jeg vores botaniklærer, Gerhard Jensen, som også var gårdvagt. Jeg kan endnu høre alle vore rappe fødder for mit indre øre, når vi stillede op på række efter klokken havde ringet. Få sekunder efter han havde slået med pegepinde ned på trappegelænderet var der så stille, at man ville kunne høre en knappenål falde på gulvet. Samme lærer havde i øvrigt anlagt skolens meget flotte botaniske have. I sidste skoleår måtte man benytte denne have i frikvartererne, hvilket vi nød meget og betragtede som en særlig begunstigelse.

Min klasselærer, Aksel Petersen, hu-

sker jeg som en rar og hyggelig mand. Han var den nye generation af lærere på det tidspunkt. Undervisningen foregik i en tryk og let atmosfære. Der var plads til en humoristisk bemærkning. Så kunne han lave en parodi på det fynske sprog, så vi lå flade af grin.

En tredje lærer, som for evigt står printet på mine nethinder, var vores skoleinspektør, Richard Rasmussen. Han var en mand, som vi havde særdeles stor respekt for. Skoleinspektøren skulle vi have til engelsk i 4. mellem. Det var næsten verdens undergang, da vi fik det at vide. Specielt da klassens engelske formåen var meget ringe. De foregående år var brugt på at drive en ældre engelsklærerinde næsten til vanviddets rand. Men jeg skal love for, at inspektøren var mand for, at vi indhentede det forsømte. Med megen sved og en enkelt lille tåre tror jeg, vi nåede et pænt resultat til eksamen. I dag er vi ham alle dybt taknemmelige.

Esther Møllers hyldest til sin gamle skole

Esther Møller blev i 1925 den første elev, der tog præliminæreksamen fra Dalum Centralskole – hun var født Andersen! Esther Møller blev læge og var en kendt skikkelse på grund af sit store engagement. Hun blev en af landets betydeligste, kyndigste og mest markante personer omkring temaet »det normale livsforløb«, herunder især om det at ældes. Hun var skaber af sloganet: »Gamle er unge, der er blevet ældre«. Hendes budskab nåede ud til ethvert hjem i Danmark via radio, TV, foredrag, mødevirk-somhed, aviser og ugeblades omtaler og ikke mindst hendes mange bøger om æl-

Esther Møller mellem sine tvillingebrødre ved et skolejubilæum i 1983. Aksel Petersen står til venstre i billedet

dre og børn. Hun skrev sine erindringer i 1996 om bl.a. barndommen i Hjallesø. Med titlen »De magiske år« mener hun den tid, hvor barnets indtryk, holdninger, oplevelser indprentes uudsletteligt i den lille hjerne.

Hendes bror Johannes har i det foregående berettet om sin skoletid. De var 9 søskende, og Ester Møller fortæller, at da alle 9 søskende var færdige med skoletiden, og det må have været i 1939, gik deres mor ned på lærerværelset i et frikvarter og sagde tak til skoleinspektøren med 36 røde roser. Det var ikke set før, og Ester synes, det var tappert gjort af hendes beskedne og blide mor, som ofte sang » ... ved jorden at blive, det tjener os bedst.«

Esther Møller har ved flere lejligheder f.eks. i forbindelse med skolejubilæer besøgt sin gamle skole, men ved én lejlighed i 1975 var hun forhindret i at være til

stede og sendte i stedet for nedenstående
hyldest til skolen:

»I én af mine meget få ledige stunder
vil jeg nu lige sende en hilsen til min
gamle skole. For 50 år siden – omkring
25/3-25 – fik jeg som den første (f. An-
dersen) præliminæreksamen i Dalum!

..... Hvor er en skole – ikke bygningen
og faciliteterne, som nogen tror – dog af
uhyre stor betydning for et menneske!!

Kære gamle skole, du var go' !!

Mine forældre havde 9 tdr. land, 9
køer og 9 børn – begynder jeg gerne !!

Alle tog vi præliminæreksamen – og
5 af os studerede – fra et husmandssted
– uden uddannelsesfond ect. ect !!

..... Hvem kender man allerbedst ..
sine forældre og lærere!

Jeg ser og hører dem stadig:

Overlærer Poul Hansen

»Krølle« = A. C. Nielsen

David Andersen

Simme = Simbold

Gerhard Jensen

Møller

Frk. Johannesen

Frk. Bodil Hansen ect. ect.

Vi fatter som voksne deres personlig-
hed, forstår deres handlemåde, beundrer
eller tilgiver dem ... stykker af deres per-
sonlighed har været alle elevers image!

Og hvad de lærte os!!

Tja, den bedste lærer var jo ham, der
lærte os humor, lærte os selv at finde fejlene,
selv at se det ulogiske og inkonsekvente i en
forkert løsning, lærte os at arbejde selvstæn-
digt, at rejse sig efter et fald – at tage udfor-
dringen op og nyde glæden og tilfredsstil-
lelsen ved at magte den ... eller acceptere,
at det ikke lige var dér, ens evner lå.

Esther Møller f. Andersen«

En lærerpersonlighed – Poul Hansen

I marts 1907 blev Poul Hansen, Ellested,
kaldet til førstelærer. Han blev af provst
Kaj Rasmussen betegnet som »den en-
keltperson, der i bred forstand har haft
størst betydning for Dalum sogn«, og
det er der sandhed i. Han holdt ud på

*Portræt af Overlæreren, senere skoleinspek-
tør, Poul Hansen malet af Niels Lindberg*

stedet fra 1907 til 1938 som skolens leder
og døde her 1969 i sit 98. år. Han tog
ivrigt del i befolkningens samvær i hver-
dag og fest, livet omkring forsamlings-
huset med foredragsforening, høstfester,
ledede aktionærernes juletræ, undervejs
støttet af yngre kolleger, påtagende sig
en lang række borgerlige ombud i vær-
geråd, bestyrelsesmedlem i borger- og
håndværksforening, Folkebiblioteket,
medlem af sognerådet 1925-29 og for-
mand for kirkeudvalget. Der var altid
optimisme i Poul Hansens ord, en smit-
tende stemning af tro og glæde. Han

stolede på sine medmennesker. Det gav hans tale fart og flugt – eller som en elev engang skrev i en stil i 50'erne: »Når den gamle overlærer tager ordet, er det som om solen bryder gennem skyerne. Han forstår at vække vor opmærksomhed og kalde smilet frem hos alle.«

Eleverindring om overlæreren

Også eleverindringer er med til at tegne billedet af en særlig personlighed. Her en beretning fra 20'erne fortalt af Johannes Andersen:

Overlæreren var naturligvis den fineste af lærerkollegiet (senere skoleinspektør). Han hed Poul Hansen og var absolut en god pædagog, respekteret og med mange tiltag.

Da han boede i skolebygningen og endda havde dør mellem den ene skolestue og privatboligens entre, tog også han engang imellem en time, hvor vor lærer havde forfald. Han beherskede især historie og elskede at fortælle om de danske konger. Men allermest brugte han dog sådanne timer til at synge med os. Så vandrede han altid op og ned mellem bordrækkerne med hænderne i lommerne eller i veste-ærmegabene – og sang for fuld hals – og syntes jeg med firkantet mund.

Overlæreren var bestemt god nok, men som rangsperson forlangte han respekt af vi knægte, hvilket vi da naturligvis gerne ydede ham. Men min ældre bror fortæller stadig som en god historie,

2. a i klasseværelset med artiklens forfatter Aksel Petersen i første række til højre i billedet. Lærer Hans Westergaard ses bagerst i billedet til venstre. Som en hyldest til sin gamle lærer ved hans 40 års jubilæum skrev Aksel Petersen et digt, som afslutter artiklen

hvordan han uforvarende kom galt af sted. En sommerdag antagelig i 1. klasse gik han i sine egne tanker på Hjallesegade på vej til skole – med tavle og penalhus/viskeklud under armen. Uden at Daniel lagde mærke til det, kom overlæreren imod ham på vej til Centralskolen. Da Daniel ikke hilste – stod ret og bukkede dybt – for overlæreren over ham, ruskede ham i armen, så tavlen faldt på vejen og knustes, og fortalte ham, at han vær så god havde at hilse. Min bror var jo sønderknust. Tavlen kostede vel 1 kroners penge – svarende til 100 kr. i dag. Og så store var pengene ikke hjemme.

Arresteret af Gestapo

Med overlærerens centrale placering blandt sognets beboere var det ikke mærkeligt, at en bestemt begivenhed vakte stor opsigt: Det gik som en løbeild fra person til person, da den tyske besættelsesmagt en nat arresterede Poul Hansen i sit hjem sent under de 5 års besættelse. Gestapo mødte op ved hoveddøren mod Hjallesegade, slog med geværkolber døren ind, tog ham barskt til fange, beordrede ham ind på bagsædet af en personbil og kørte bort med ham. Forventelig var målet det tyske gestapohovedkvarter på Husmandsskolen i Tarup. Her sad andre gode, danske, værdsatte personligheder i lokalsamfundet fængslet bl.a. som mulige repræsentanter mod likvideringer af tyskerhåndlangere i byen. Sønnen, læge Sigurd Kehlet, har fortalt mig, hvordan bilen kort efter holdt ind til siden på en vej i Hunderupkvarteret. Her satte chaufføren sig til at sove. Mon ikke for at lokke overlæreren til at prøve at flygte, så man derved havde noget på

ham? Det lurede overlæreren, selv om tanken, fristelsen til at stikke af, måske har strejft ham. Efterfølgende forhør på gestapohovedkvarteret var resultatløse. Til stor lettelse for familien og dalumbeboerne blev han frigivet nogle dage senere.

Min egen skoletid i 30'erne

Baggrunden for de mennesker, der her genoplever deres skoletid i erindringen, var et stabilt, lille samfund, hvor forældre og lærere var den trygge autoritet. Naturligvis indførte også denne periodes lærere nye undervisningsmetoder, men set tilbage over tiårene skete det i et ret adstadigt tempo.

Udover genkendelse af alle de beskrevne elevoplevelser vil jeg fremhæve den særlige ånd, det tillidsforhold, den hjertevarme, fortrolighed, åbenhed og glæde, vi oplevede med vores eneste lærer gennem alle 4 år, Hans Westergaard.

Lige fra 1. skoledag, hvor vi sang »Jeg ved en lærkerede« med Carl Nielsens melodi, følte vi dyb tryghed i skolen med den bedst tænkelige baggrund for trivsel og indlæring. Dog husker jeg de sidste måneder, inden vi skulle ned på »den store skole«, at han forberedte os til skrappe tider, når vi ikke længere alene var under hans beskyttende vinger. Jeg husker hans lyse og glade sind, levende fortælleevne, medleven i klassens lyse og mørke stunder med nært forhold til den enkelte og – ikke mindst – hans formidable evne til at synge viden ind gennem usædvanlig brug af vores danske sange og salmer. Ved hans 40 års jubilæum skrev jeg følgende digt, som både er en hyldest til Hans Westergaard og til den gamle Hjallese skole:

I sindets lønkammer
gemmer vi syner,
lyde og lugte
stemninger fra barndommen –
barndomsskolen.

Sproget bliver fattigt
kan ordene bære?
barndomsminder.

Vi sad på træbænke
to og to ved borde på rækker
én på forhøjningen ved kuglerammen
katederet og den sorte tavle
i hjørnet det gråmalede skab.

Kakkelovnen
ildens glød og knitren
lugt af snevåd uld
velgørende varme
tryghed.

Med morgensang og bøn
vor skoledag begyndte
lære regne, læse, skrive og fortælle,
lytte til historie og bibelshistorie
Abraham og Isak, Samson,
Vi sang om David, Salomon m.m.
»jeg gik i marken og vogtede får«
lærte salmer ved at synge
blev i sangen skolet
elskede at synge
ja, hvem fik med sig
sådan rigdom af sang og poesi
liflige øjeblikke at mindes
stumper af evigheden.

Legepladsen med grus og sten
brosten ind til huset
pigernes boldkunst op ad muren
glidebaner ved vintertid

»Alle dem, der vil med til fange!«
»Alle dem, der vil med til fange!«
Bystævnets stene i kreds mod vejen
på »min« sten står GNS
husk at springe over klods-hans.

Her sad vi i kreds
til tider tilfredse
til tider ked' af det
dog altid ansigt til ansigt
slukke tørsten ved springvandet
samle æbler i overlærerens have
hvem mon får lov at ringe ind med klokken?
stille op i række
klar til næste time.

»Slukke tørsten ved springvandet«

Det dejligste?
»Hvad tror I vi skal i dag?«
det spørgsmål gav forventning!
på skift lød alle skolelivets herligheder:
have en historie?
synges?
lege stilleleg?
ud at spille rundbold?
hver gang lød svaret: Nej!
men så: Ud at gå tur! ---
og under sang fra lærker
i dejligste maj-vejr
gik vi så ad veje og stier
langs marker og i skoven
på besøg med vor lærer
levede og oplevede
lærte.

Hvordan har Kristian det i dag?
spændende sekunder
lærerens fabuleringen
mon en ny historie i dag
hvad er der hændt vor ven?
opdigtede hverdagssituationer
om drengen Kristian
fortællekunstens nådegave:
færdselsregler i trafikken
derhjemme og i skole
mellem os indbyrdes
at vise hensyn til andre ...
ubevidst dryppet` ind
mættede vore følelser
og fantasi
belærte intellektet.

Til Nyborg på udflugt
med SFJ over Ringe
vandkæmmet og i det pæne tøj
på stationen i Hjallesø
lokomotivets røg og prusten
Dannebrog, hurra-a

kupeernes hårde træbænke
skotøjsæsken med smørrebrød
rød sodavand
penge til is
leg ved skov og strand
lærerens forlovede på banegården i Ringe
henrivende smuk.

Højt humør og munter sang
det gjaller i tunnelen
forrest føres fanen flot
vinken, viften med lommetørklæde
hurra-a-a-a
glade sommerdage
med fest og solskin.

Ved juletid så læreren:
»Så gammel som jeg er
glæder jeg mig
dog stadig til jul«
gemme hovedet i armene
mens lysene tændes
»Sørens spille«
hvorfor det er jul
julesange fuldtonende
i feriens fjerde juledag
forsamlingshusets juletræ
udstråler særlig glans.

Stilhed under morgenbøn
stilhed under arbejdet
ildens knitren fra ovnen
fødders flytten på fodbrættet
grifflers skurren på tavler
korlæsning fra den anden klasse

Landsbyens lyde
klang fra smedens ambolt
hestevogne – tunge, lette
på afstand togets prustende start
fjernt papirfabrikkens fløjte

Alt vidned om den verden
vi som men'sker skulle leve i
til det du hjalp os godt på vej
vor eneste lærer gennem fire år
vi af hjertet siger tak.

*Aksel Petersen var lærer ved Dalum Cen-
tralskole i perioden 1951- 1968 og skolebib-
lioteksinspektør ved Odense Kommune fra
1967 – 1995 og er kasserer i Dalum-Hjallese
Lokalhistoriske Forening*

Gamle skole! Du var go'

3. a i 1939

Robert Linds mindelegat

Af Lars Hagensen

Legater i Dalum

I tidens løb har der ved Dalum Kirke eksisteret en række legater, som sognepræsten og menighedsrådet kunne uddele til folk i sognet. I dag er de alle på nær ét enkelt nedlagt enten fordi kapitalen efterhånden var svundet så meget ind, at legatportionerne blev for små eller fordi der ikke længere var ansøgere, der kunne opfylde fundatsernes måske sommetider lidt tidsbestemte krav. Ved Dalum Kirke har man indtil midt i 1990'erne administreret legater som f.eks. 'Stationsforstander Niels Peter Hansen og Hustrus Konfirmationslegat for Dalum Sogn', 'Det Benzonske Legat', Sognefoged i Fruens Bøge, Anders Rasmussens Legat for værdigt trængende i Dalum Sogn' og endelig 'Partikulier Fr. Frandzen og Hustru Jensine Hansmine Leonora, født Pagh's Guldbryllupslegat for værdige Trængende i Dalum Sogn'. Trods de imponerende navne, så bestod legaternes formue af mindre beløb på mellem 1000 og 5000 kr. I dag administrerer Dalum kirke kun ét legat, som måske også om føje tid vil være historie.

Bøgedals Allé 10

Legatet skylder en tidligere ejer af huset på Bøgedals Allé 10 sin oprindelse. Den 20. november 1973 afgik den daværende ejer arbejdsmand og ungkarl Robert Lind, ved døden, 70 år gammel. Vi ved ikke ret meget om ham, men sidst i artiklen fortæller tidligere tillidsmand Harald Petersen, Dalum, om sit bekendtskab

med Robert Lind. Men først skal det handle om legatet, som altså stadig bærer hans navn.

Til fordel for Dalums ungarle

I sit testamente, som Lind allerede den 1. maj 1970 havde udfærdiget hos notaren i Odense Købstad, stod der blandt andet, at arvebeholdningen i boet efter udredelse af et antal pengelegater skulle tilfalde et legat »til fordel for ungarle med tilknytning til Dalum sogn, der er optaget på alderdomshjem eller anden alderdomsinstitution.« Et år efter Linds død, i oktober 1974, blev eksekutor testamenti pålagt at udfærdige en fundats for legatet, der herefter skulle bære navnet Robert Linds mindelegat.

Legatbestyrelsen

Nu rider man ikke nødvendigvis i den slags sager samme dag, som der sadles. For først den 15. august 1978, hele 4 år efter Linds død var fundatsen for mindelegatet udformet. Uddelingen af legatet kom dog ikke i gang før julen 1981, altså efter 7 års forløb. Et notat i legatprotokollen meddeler, at der ikke blev foretaget uddelinger i hverken 1979 eller 1980. Den langsomme begyndelse beroede på en fodfejl hos eksekutor. I fundatsen fra 1978 var det nemlig bestemt og senere stadfæstet af dronningen, at mindelegatet skulle administreres af en bestyrelse bestående af »sognepræsten til enhver tid ved Dalum Kirke, der er formand for bestyrelsen, en repræsentant for menighedsrådet i Dalum sogn og en repræsentant for Odense by med bopæl i Dalum sogn.«

Bøgedals Alle 10, som Robert Lind ejede indtil sin død i 1973. Han boede på 1. sal, mens stueetagen var udlejet

Bedst at spørge først

Det var den sidste, byrådets repræsentant, der skulle volde vanskeligheder. Man havde i sit adstadige hastværk glemt at forhøre sig hos Odense Byråd, der altså skulle stille med en mand til bestyrelsen. Det var man bestemt ikke indstillet på og i januar 1981 udtalte borgmester Verner Dalskov på byrådets vegne i en skrivelse til provst Vincent Lind, at man af principielle grunde ikke ville påtage sig denne opgave. Det var heller ikke almindelig praksis at bede repræsentanter fra det kommunale om at indtræde i legatbestyrelser uden først at have indhentet forudgående samtykke. Fejlen var

formentlig sket i forbindelse med, at den oprindelige eksekutor, landsretssagfører Hans Krarup var afgået ved døden inden sagen var ført til ende. I hvert fald måtte Dalums ungarle vente endnu et par år på at kunne søge – og så blev de endda ikke ene om at kunne det.

Hvad er en ungarl?

Bestyrelsen har siden bestået af sognepræsten samt medlemmer af menighedsrådet. Robert Lind havde i sit testamente talt om ungarle. Men i den allerførste annonce, som bestyrelsen indrykkede i OP/Odense Posten den 9/12-1981 stod der imidlertid noget andet:

»AF ROBERT LINDS MINDELEGAT. Til fordel for *ældre enlige mænd* med tilknytning til Dalum Sogn, udddeles et antal portioner på 1000,- til 5.000,- kr.«

Definitionen på en ungkarl var ikke længere helt efter ordbogen. I juli 1979 havde fundatsens §4 nemlig i et tillæg fået den næsten poetiske formulering: »Legatets årlige renteindtægter tilfalder ældre enlige mænd, der har bopæl eller tidligere har haft bolig i Dalum sogn til skabelse af lidt afveksling i deres livsaften.« Ikke bare var ungarle nu blevet til ældre, enlige mænd, det blev endvidere understreget, at betingelsen for tildeling kun kunne ske, såfremt legatbestyrelsen mente, at der var tale om »økonomisk trang«. Provst Vincent Lind noterer da også i referatet af 18/12-1981, at der blandt de 4 kvalificerede ansøgere i 'økonomisk trang' var 2 enkemænd!

Uddelingerne

Der var 24.000 kr. til uddeling i 1981, de 4 ansøgere modtog beløb på mellem 2.000 og 8.000 kr. Sidstnævnte høje beløb tildeltes på forslag af områdekontoret en mand, som havde været under ånds-

svageforsorgen, men nu klarede sig selv. De efterfølgende år synes der at have eksisteret nær kontakt mellem legatbestyrelsen og områdekontoret. En enkelt ansøger mere modtog 3000 kr. i 1981, da han efter ansøgningsfristen henvendte sig personligt i Præstegården. I alt uddeltes 21.000 kr. I 1984 var der 11 berettigede ansøgere. Antallet af ansøgere lå på 10-12 stykker indtil 2002, hvor der indkom hele 17 ansøgninger, hvoraf flere var unge mænd, nogle endda gifte samt 3 kvinder! Uddelingsbeløbet er imidlertid ikke blevet væsentligt større, medens annoncering og administrationen heller ikke er blevet mindre. I 2002 var der til uddeling godt 32.000 kr., hvoraf der blev uddelt 25.500 kr. I 2007 søgte 9 personer, 2 afvistes på grund af manglende tilknytning og ægteskabelig status. Resten modtog hver 2.500 kr. Linds Legat uddeles stadigvæk i december måned, selvom menighedsrådet for nylig har ansøgt Civilstyrelsen om at få Legatet ophævet. Det har dog ikke vist sig helt så enkelt.

Hvem var Robert Lind?

Hvem var legatets stifter så egentlig? Som nævnt ved vi ikke ret meget. Kirkebogen fortæller, at Robert Lind blev født i Gamby sogn den 28. april 1903, forældrene var husfæster Oluf Lind og hustru Maren Jens Pedersen Hjorth (præsten har sat streg under moderens navn Jens!). Lind endte sit liv 70 år senere på Nakkebølle Sanatorium på Sydfyn, der en tid fungerede som et slags Plejehjem for Odense Kommune. Han blev begravet på Dalum Kirkegård den 26. november 1973 af pastor N. E. Huus fra Sanderum. I 1993

En rigtig Vauxhall Velox

blev gravstedet slettet, da ingen ønskede at forlænge det. Tidligere tillidsmand Harald Pedersen, Elmedals Allé, mødte Robert Lind flere gange. »Han var nok lidt speciel«, husker Harald. »Vi arbejdede sammen i begyndelsen af 1960'erne hos entreprenør W.B. Müller, da Korsløkkeparken var under opførelse og senere igen hos entreprenørfirmaet Hans Jørgensen og Søn. Hos sidstnævnte byggede vi boligblokkene ude på Ørnfeltvej. De store plader af beton skulle, når de blev samlet, smøres i olie og jeg husker at Robert altid var meget beskidt! Han medbragte på arbejde nogle flasker med patentpropper. Heri havde han sin kaffe, øl drak han ikke. Kaffen var nok ikke særlig varm sidst på dagen! Han var meget sparsommelig og brugte kun lidt på

bekvemmeligheder. Selv boede han beskident på førstesalen på Bøgedals Allé 10, medens stueetagen blev udlejet. Én ting kunne Robert Lind dog bruge penge på – en automobil Vauxhall Velox årgang 1965/66 med en stor, flot campingvogn Eriba Triton, årgang 1966, som han kørte rundt i næsten hver weekend. Og den snakkede han altid om, fortæller Harald Petersen. I boets opførelse fra 1978 blev bilen og campingvognen vurderet til henholdsvis 2.000 og 3.500 kr. Bilen solgtes for 500, medens campingvognen gik til vurderingsprisen. Begravelsesudgifterne beløb sig til 1.867,65 kr. for begravelsen og 1.131,35 kr. for bespisning af deltagerne. Gravstenen kostede 1.114 kr. hos Fyns Mekaniske Stenhuggeri.

Kvindernes indtog i kommunalpolitik, specielt Dalum Sogneråd

Af Helena Jeppesen

Den 1. april 2009 var det 100 år siden at det første kvindelige medlem af Dalum sogneråd satte sig til mødebordet og sammen med sine mandlige kolleger deltog i det første sognerådsmøde for Dalum sognekommune. Denne kvinde var Ingeborg Christine Rump. Hun var ene kvinde i rådet hvor 8 mænd også havde sæde. Det synes ikke af meget i vore dage, specielt med tanke på det nyligt overståede kommunalvalg hvor godt 32 % af medlemmerne i kommunalbestyrelser og byråd, der tiltræder i januar 2010, er kvinder.

Der er tale om en forbedring på 5 % i forhold til for 4 år siden hvor 27 % af medlemmerne var af kvinde-køn. For at trække tråde til vores nærområde skal det nævnes at Odenses nyvalgte byråd består af 29 medlemmer hvoraf 9 er kvinder, hvilket er det samme som ved foregående valg. Odense står altså ganske godt i forhold til landsgennemsnittet da kvinderne i vores byråd udgør knap 31 % af medlemmerne.

Det er dog fortsat ikke ligeligt, således at der er ligeså mange kvinder som mænd i kommunalpolitik, men stigningen er markant. Og man kan se en drastisk forbedring fra valget i 1909.

Denne artikel skal beskæftige sig med kampen for kvindernes kommunale valgret, det første valg til Dalum sogneråd samt de kvinder som blev medlem af sognerådet.

På vej mod valgret

Enevældens afskaffelse og grundlovens indstiftelse var det første skridt mod demokrati, idet en del af befolkningen nu fik stemmeret. En meget begrænset del, da det kun drejede sig om myndige, ustraffede, selvforsørgende mænd over 30 år der havde egen husstand og dansk statsborgerskab. Undtaget var kvinder, børn, tyende, forbrydere og sindssyge. I princippet var de eneste individer i samfundet mandlige husstandsoverhoveder, da de var de eneste der havde kommunal valgret. Kvindernes synlighed i samfundet blev imidlertid større i takt med industrialiseringen og behovet for kvindernes arbejde udenfor hjemmet. Arbejderkvindernes deltagelse i forsørgelsen af familien kan have øget ønsket om selvstændighed eller medbestemmelse.

Børnenes plads var i hjemmet men hvis begge forældre arbejdede kunne tiden udenfor skolen føles lang. I København dannedes der læsestuer, hvor der var højt-læsning efter skoletid. Læsestuer og andre filantropiske tiltag skulle holde børnene fra det omflakkende liv på gaderne og den ballade som de der kunne komme ud i. Flere filantropiske foreninger opstod og over- og middelklassens kvinder fik ligeledes større kontakt med samfundet udenfor hjemmet.

Forbedringerne af kvindernes rettigheder var en langsom kamp men visse forbedringer kom løbende til. I 1852 oprettede Natalie Zahle sin private pi-

geskole og slog derfra et betydeligt slag for kvinders uddannelse. Dette betød også at der i 1859 blev oprettet en lærerindeeksamen. På det lovmæssige område kom der i 1857 fuld lighed mellem arvinger, således at søstrenes lod var det samme som brødrenes. Samme år fik ugifte kvinder lige myndighed med mænd. Såvel kvinder som mænd fik ved næringsloven i 1857 fuld næringsfrihed. Endelig fik gifte kvinder i 1880 rådighed over egne penge.

Først i 1871 dannedes Dansk Kvindesamfund, en organisation der havde et egentligt kvinde-perspektiv. Den stiftedes af Matilde Bajer, hustru til venstrepolitiker og folketingsmand Frederik Bajer. Lignende foreninger dukkede op og de havde alle kvindesagen til fælles om end deres politiske tilhørsforhold skilte dem i lang tid. Man fandt imidlertid hen ad vejen fælles fodslag i valgretten og de fleste organisationer opslugtes af Dansk Kvindesamfund som i dag er den ældste kvindesagsorganisation i Danmark.

Forslag til kvindernes kommunale valgret blev første gang stillet af Frederik Bajer i 1886, forslaget omformedes dog betragteligt i løbet af behandlingen i Folketinget, men vedtoges i 1887. Landstinget var imidlertid stærkt højredomineret og afviste hurtigt forslaget.

Gradvis indlemmelse i samfundet

Lignende forslag blev fremsat løbende, men ligeså hurtigt afvist igen. Først ved systemskiftet i 1901, hvor kongen ikke længere kunne udnævne en regering som havde et flertal i folketinget imod sig, vendte vinden for kvindernes valg-

ret. Først indtoges den sjælelige sfære, da man ved oprettelsen af menighedsrådene i 1903 gav kvinder, tyende samt mænd lige valgret til disse. Derefter fik kvinderne langsomt noget at sige i de mere verdslige sager. Et eksempel var da kvinder blev valgbare til værgerådene i 1905, disse kaldtes senere børneværnsudvalg. Børneloven af 1905 krævede oprettelsen af værgeråd, disse skulle sørge for at vanartede, forbryderiske eller forsømte børn fik straf eller hjælp for derved at gøre dem til nyttige samfundsborgere. Børn blev anset som en naturlig del af kvindernes liv, så derfor blev der ofte valgt mindst en kvinde som medlem, ligesom tilsynet med børnene ofte blev pålagt kvinderne. Et andet eksempel var hjælpe-kasserne der oprettedes i 1907, til disse fik kvinder valgret og valgbarhed hvis de selv eller deres husbond betalte kommunalskat. Hjælpekasserne var en videreførelse af de frie fattigkasser men i kommunalt regi, hvis formål var at holde midlertidigt uarbejdsdygtige mennesker ude af den egentlige fattigforsorg. Det var med andre ord en slags kommunalt finansieret filantropiske foreninger, som jo i forvejen var kvindernes domæne.

Efter lang tids opblødning og stor debat kom »Lov om kommunale valg« af 20. april 1908 endelig i stand. Denne lov betød at enhver uberygtet mand eller kvinde over 25 år kunne vælges og stemme ved kommunale valg. Rettighederne var imidlertid stadig betinget af myndighed, egen forsørgelse og skattebetaling. Dette betød at kun omkring 70 % af befolkningen over 25 år havde kommunal valgret.

Partipolitik og sognerådsvalg i aviserne

Som noget specielt faldt det første kommunalvalg med kvinders deltagelse sammen med delingen af Dalum-Sanderum i to forskellige sognekommuner. Før 1909 havde de to sogne fælles sogneråd der administrerede kommunale anliggende som fattigvæsen, skolevæsen og lignende.

Selv om opdelingen af de to sogne var en realitet før sognerådsvalget, blev opdelingen inddraget i valgkampagnen. Megen vægt tillagdes adskillelsen af socialisterne. Det kom tydeligt frem i en artikel i Fyns Socialdemokrat den 10 marts 1909. Her fremturedes der med hvorledes socialdemokratiet med næb og kløer havde bekæmpet det snæversynede og konservative styre der hidtil havde været i kommunen og at socialisterne var de der havde arbejdet hårdest for opdelingen. Ifølge disse udsagn havde de velhavende bønder og privatskolefolk stiltiende accepteret at Sanderum med sine 7 medlemmer i det fælles sogneråd regerede over Dalums kun 4 medlemmer. Adskillelsen sås som en ovenud positiv ting, idet man fandt argumenter i regnskaberne for 1906. Her skulle Dalum sogn have haft et overskud på 2818 kr., mens Sanderum havde et underskud på 1017 kr. Sanderums velstående bønder sløsede altså med andre ord med pengene for efterfølgende at drage nytte af Dalum arbejdernes mådehold.

Den anden liste der stillede op til sognerådsvalget i Dalum var antisocialisterne på liste B, som kaldte sig Kommunal Forening. En vælger som tydeligt støttede denne liste ytrede sig i Fyns

Stiftstidende den 10. marts 1909. Vedkommende opfordrede alle der *»foretrækker en rolig og besindig udvikling af det kommunale at stemme imod den socialistiske liste«*. Artiklen der var underskrevet »En vælger« hentydede til at socialisterne negligerede afholdssagen og næsten opfordrede til druk, da deres afholdskandidat først stod som nummer 5 på deres liste og derfor ikke havde stor chance for at besætte en medlemspost. Vælgeren understregede derfor at alle afholdsfolk burde stemme på den anden liste, da kandidaterne på denne liste, alle ville virke for afholdsbevægelsens interesser.

Klassekampen kom også til udtryk i den måde hvorpå man opfordrede kvinderne til at deltage i valget. Den føromtalt antisocialistiske vælger pointerede at kvinderne ikke måtte holde sig hjemme på valgdagen, da *»Loven har givet Eder den stemmeret, som I burde have haft for længe siden. Er I kvinder ikke lige så gode mennesker som mændene? Men med valgretten følger også stemmepligten. Pligten mod samfundet, mod eders mænd og mod eders hjem. Lad de huslige sysler hvile 1 time på valgdagen og mød i stedet ved stemmebordet. Husk blot på, at denne ene dags ringe møje bringer meget gavn for 4 år«*. Dette udsagn kan tolkes som om at de kvinder man henvendte sig til var de privilegerede, de der kunne nøjes med at passe hjemmet og derfor sagtens kunne afsætte en enkelt time til at stemme hvis det betød en fastholdelse af den kommunale magt for antisocialisterne.

Pligten til at stemme fremhævedes også af socialisterne i en artikel i Fyns Social Demokrat den 8. marts 1909. Her pointeredes det at specielt arbejderkvinder

derne burde føle sig kaldet til at stemme da »de ved kommunale valg har fået lige så meget at sige som mændene«. Man nærede den bedste tro på, at arbejderkvinderne var »vågne og klar over, hvad det drejer sig om ved dette valg.«

Kvinderne burde »føle trang til at være med i kampen om at værne det som mændene i en lang årrække har kæmpet så hårdt for at vinde og som de i de senere år så trofast har værnet om«. Arbejderkvinderne burde støtte op om mændene og havde pligt til at stemme og det ville være katastrofalt hvis »arbejderkvinderne blev hjemme eller deltog fåtalligt i afstemningen, mens de fine fruer og frøkener gik til valg og stemte arbejderens repræsentanter ud« men gjorde »hver kvinde og mand sin pligt, så sejrer socialdemokratiet igen denne gang».

Begge lister betegnede altså kvinderne som vigtige medspillere i det kommunale valg, alligevel var der kun en kvinde opstillet til Dalum sogneråd i 1909.

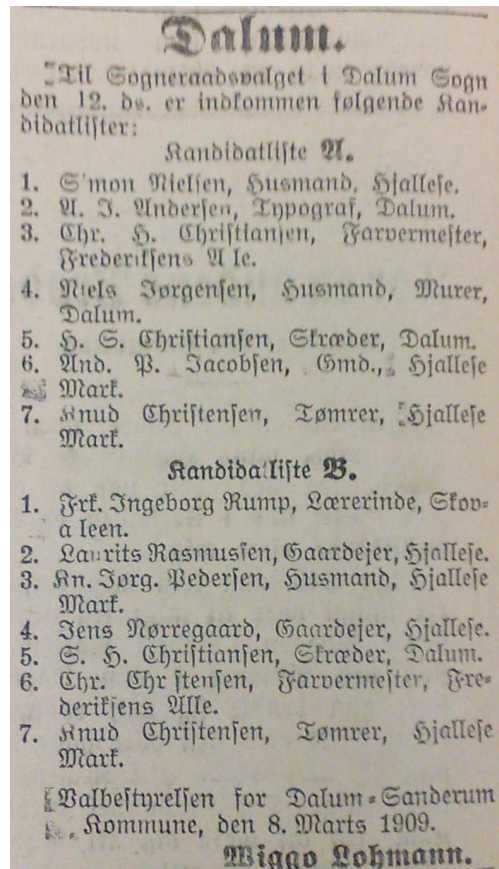
Valget 1909

Valget foregik den 12. marts 1909. Stemmeafgivningen skulle foregå i Hjallesø forsamlingshus i tidsrummene fra 10-13 og 16-20. I Dalum var der som sagt to lister der stillede op med hver 7 kandidater. Øverst på antisocialisternes liste var skolefrøkenen Ingeborg Christine Rump. Hun kunne med andre ord være fuldkommen sikker på at komme i sognerådet selv hvis kun et mindre antal stemte på liste B.

Kampagnerne som opfordrede kvinderne til at stemme så ud til at have givet pote, for stemmeurnerne indeholdt efter valget i stemmer fra 50% af de stemme-

berettigede kvinder. En betydelig højere valgdeltagelse end da mændene første gang stemte, da der kun her var omkring 30 % der benyttede sig af deres nyvundne ret. Stemmeprocenten fordelte sig dog således at 38% af kvinder bosat i landdistrikterne afgav deres stemmer mens deres medsøstre i hovedstaden kom op på omkring 70%.

På landsplan blev der valgt 9682 mænd og kun 127 kvinder, hvilket svarer til at kvinderne fik omtrent 1,3 % af pladserne i de kommunale råd. I kun 85 af landets 1206 kommuner fik kvinder plads i rådene, Dalum var altså en af

Kandidatlisten til Dalum sogneråd i 1909.
Fyns Tidende 10.3. 1909

de få kommuner som fik en kvindelig repræsentant i sognerådet. På landsplan forholdt det sig således at der var indvalgt flest kvinder i hovedstaden med hele 17,5 %, I gennemsnit havde købstæderne valgt 6,5 % kvinder ind i rådene og i landdistrikterne var gennemsnittet kun 0,7 %.

De 127 kvinder der indvalgtes landet over havde meget forskellig partitilknytning. 16 af disse kvinder var valgt ind fra rene kvindelister, 46 var indvalgt fra borgerlister eller andre lokale lister, ligesom det syntes at være tilfældet for Dalums enlig valgte kvinde. 31 blev valgt ind fra Socialdemokratiets liste, 15 var fra partiet Højre, 10 for Venstre og 9 for Det radikale venstre.

Ved Dalums kommunale valg var der 524 vælgere hvoraf 411 afgav deres stemmer, hvor dog kun 409 var gældende da der var indleveret 2 ugyldige stemmesedler. Det ansloges at mindst halvdelen af de stemmeberettigede i sognet var kvinder. Valget blev meget lige mellem de to opstillede lister, idet stemmerne fordelte sig med 208 stemmer til socialisterne mens antisocialisterne fik 201 stemmer. Sognerådspladserne fordelte sig med 4 til socialisterne, hvor kandidaterne husmand Simon Nielsen fra Hjallese, typograf A. J. Andersen fra Dalum, der før sad i Dalum-Sanderum sogneråd, farvermester Christensen fra Dalum og murer Niels Jørgensen også fra Dalum, valgtes ind. Antisocialisterne fik 3 pladser, hvor frk. Ingeborg Rump fra Dalum indtog første plads, gårdejer Laurits Rasmussen fra Hjallese der tidligere havde siddet i Dalum-Sanderum sogneråd fik den anden plads og tred-

je plads gik til husmand Knud Jørgen Pedersen fra Hjallese mark.

Ingeborg Christine Rump

Den ugifte lærerinde Ingeborg Christine Rump var som sagt den første kvinde der valgtes ind i Dalum sogneråd. Desværre findes der kun få spor af hendes arbejde i sognerådet, da sognerådets protokoller fra 1909-1913 ikke er bevaret. Vi ved imidlertid at hendes moder, Christine Jensine Rump, født Lange, og fader, Poul Heinrich Rump, blev gift 20. december 1861 i Skt. Knuds sogn i Odense. Poul var ved giftermålet 34 år, ungkarl og glarmester og stammede fra Hillerød, mens Christine var 24 år og datter af den afdøde handskemager Andreas Lange i Odense. Det nygifte par syntes at sætte bo i Odense hvor parrets børn også kom til verden. I sommeren 1865 kom den første søn, Knud Valdemar,

Ingeborg Christine Rump
1909-1912

han døde dog allerede samme år, hvilket jo desværre ikke var så usædvanligt med den høje spædbørnsdødelighed. Året efter kom endnu en søn Carl Andreas til, hvorefter Ingeborg blev født den 28. november 1867. I 1869 forøgedes familien med lillebroderen Uffe, der som voksen blev gartner og forpagtede Christiansdals Have indtil 1903. Ægteparrets yngste søn, Gudmund Poul, kom til verden i 1871 og gjorde søskendeflokken fuldtal- lig. Det ser ud til at Poul Rump drev sin glarmestervirksomhed i Odense by indtil sin tidlige død i foråret 1876. Christine stod da alene med 4 børn under 14 år. I 1880 boede enken, børnene og Christines 8-årige søsterdatter på første sal i forhuset i ejendommen Bjergegade 4 i Odense og levede af familiens formue. Formuen kan tænkes at være arven efter Poul Rump ligesom Christine måske har arvet midler af sin moders bo, da denne døde 78 år gammel på Ferdinand Jensens Stiftelse i Odense i sommeren 1882. Penge må man imidlertid have haft, da Christine Rump i 1891 købte Christiansdals hovedbygning og 12 ha jord. I 1892 flyttede familien til Dalum kommune og ved folketællingen 1901 er det oplyst at sønnen Uffe forpagtede et stykke af Christiansdals jord, mens enken Christine boede med datteren Ingeborg i hovedbygningen. Christine døde på Christiansdal i september 1902 og Ingeborg og hendes 3 brødre arvede gården. Driften administreredes af Ingeborg og broderen Uffe indtil søskendeflokken solgte til den katolske Sankt Hedvigorden.

Ingeborg havde lærerindeeksamen og boede efter afhændelsen af Christiansdal på Skovallen i Dalum.¹ I 1909 blev hun som sagt medlem af sognerådet, vi kan kun gisne om hvilke udvalg hun fik sæde i, da sognerådsprotokollerne for denne periode ikke er tilgængelige. Dog viser det sig at hun var medlem af sognerådets nedsatte sundhedskommission.² Kommissionen fik i 1910 stadfæstet sundhedsvedtægterne for Dalum sogn af Odense amtsråd. Sundhedsvedtægter var fra 1868 blevet lovpligtige for købstæder, mens der for landkommuner som Dalum var frit valg om man ønskede en sådan vedtægt. Sundhedskommissionens opgave var at se til at vedtægterne overholdtes. Vedtægterne indeholdt regler for de generelle sanitære forhold i kommunen, det kunne være vandforsyning, kloakvæsen, renovation, boliger, skoler, fabrikker, tilsyn med plejebørn og lignende.

Foruden Ingeborg Rump var medlemmerne i kommissionen: driftsbestyrer Høeg ved Papirfabrikken, gårdejer Hans Jørgen Nielsen, gårdejer Rasmus Knudsen Damgaard samt murer Niels Jørgensen. Forhandlingerne for kommissionen er ikke bevaret, så man ved ikke præcis hvad man har fæstnet sig ved i drøftelsen af sognets sanitære forhold. Men da der var en repræsentant for papirfabrikken med i kommissionen kan man formode at der har været ekstra fokus på papirfabrikken samt generelle emner som forurening, kloakering, vandforsyning og lignende. Når det drejer sig om

1 *Hvilket fremgår af Jacob Hansens noter om Ingeborg Rump, der kan findes på Dalum-Hjallese lokal historiske arkiv i Jacob Hansens skab.*

2 *Vejviser for Odense og Assens amter 1911-1915*

Ingeborg Rumps rolle i kommissionen kan man antage at hun på grund af sin lærerindeuddannelse har taget sig specielt af tilsynet med sundheden og de sanitære forhold i skolerne, men dette er jo kun gætværk.

Ingeborg sad i sognerådet indtil 1912. Hun flyttede dette år til Lyngby-Tårnbæk hvor hun fik ansættelse på Lyngby højere almueskole. Her blev hun i 1917 valgt ind i Lyngby-Tårnbæk sogneråd, af hvilket hun var medlem indtil sin død i 1922.

Sara, Gusta, Maren, Rosalie, Ellen, Thora, Paula, Ellen og Theresia.

Fra Ingeborg Rumps udtræden af sognerådet i 1912 er der 9 år hvor der ingen kvinder var valgt ind i sognerådet. Først i 1921 indtrådte den næste kvinde i sognerådet. Denne kvinde var socialdemokraten Sara Nielsen der boede på Tingløkkevej. Ved det nye sogneråds første møde i 1921 blev Sara valgt til medlem af forsørgelsesudvalget, legatudvalget samt valgt som sognerådets medlem i værgerådet. Hun indtrådte efterfølgende også som en af de tilsynsførende med plejebørn i sognet, et hverv som hun dog i 1928 bad sig fritaget sig for. Hun var medlem af sognerådet i to perioder, indtil 1929. Hun fortsatte dog sit arbejde i værgerådets regi længe efter udtrædelsen af sognerådet.³

Gusta Petersen valgtes ind i sognerådet i 1929 hvor hun sad i en periode. Hun boede med sin mand, værkfører N. P. Petersen, på Zakariasvej i Hjallesø. Hun var i starten af 50'erne da hun valgtes ind

i sognerådet, men havde længe været aktiv i forskellige foreninger, for eksempel var hun fra 1919 medlem af sygeplejeforeningens bestyrelse, fra 1921-1929 formand for den kommunale hjælpekasse og i tiden fra 1925-1929 var hun medlem af bestyrelsen i Odense Amts landkommunale hjælpekasse. Hun tiltrådte det nye sogneråd i april 1929 og blev medlem af forsørgelsesudvalget samt legatudvalget.

I 1933 skiftede konstellationen af sognerådet igen og fru Maren Nielsen kom til. Maren var socialdemokrat og boede på Stenløsevej sammen med sin familie. Hun blev medlem af forsørgelsesudvalget samt legatudvalget og sad i disse udvalg indtil 1937 hvor der igen var valgt til sognerådet. Hun blev genvalgt og fik derefter sæde i det sociale udvalg, børneværnsudvalget samt legatudvalget, hvor hun sad indtil hun udtrådte i 1946. Hun var den kvinde der sad længst tid i Dalum sogneråd, hele fire perioder. Hun kunne i sin tid i rådet deltage i drøftelserne om opførelsen af det nye rådhus, indvielsen af det i 1940, samt den turbulente tid under besættelsen. Maren Nielsen fortsatte efter udtrædelsen af sognerådet som alment medlem af børneværnsudvalget samt børnetilsynsførende, til hvilke hun valgtes sidste gang i perioden 1950-54.

Socialdemokraten Rosalie Rohde kom til i 1946 og sad i to perioder indtil 1954. I den første periode var hun medlem af socialudvalget, børneværnsudvalget samt legatudvalget. I 1950 blev socialdemokraten Ellen Christensen også medlem af rådet. For første gang var der

3 *Vejviser for Odense og Assens amter 1931-1933. Heri er Sara Nielsen stadig benævnt som medlem af værgerådet.*

Sara Nielsen
1921 - 1929

Gusta Petersen
1929 - 1929

Maren Nielsen
1933 - 194

Rosalie Rohde
1946 - 1954

Ellen Christensen
1950 - 1958

Thora Vest
1958 - 1959

Paula Andersen
1960 - 1963

Ellen Andersen
1962- 1970

Therisia Bertelsen
1966 - 1970

nu to kvinder der på samme tid havde sæde i sognerådet. Efter valget i 1950 omfordeltes udvalgsposterne og det ser ud til at den nyvalgte Ellen Christensen overtog fru Rohdes gamle poster i børneværnsudvalget, legatudvalget samt socialudvalget, hvorimod fru Rohde fik nye anderledes poster i bygningsudvalget, kasse- & regnskabsudvalget, kirkeudvalget samt blev suppleant til bolig-anvisningsudvalget. Ellen Christensen sad i to perioder og blev derfor valgt ind igen i 1954, denne gang som eneste kvindelige medlem. Efter dette valg fik hun igen poster i børneværnsudvalget, legatudvalget, socialudvalget samt en ny post i kirkeudvalget.

Ved valget i 1958 kom der igen nye kræfter til. Præstefruen Thora Vest, der var lærerinde og ikke sad mere end et enkelt år. Efter valget konstituerede sognerådet sig og udvalgsposterne fordeltes således at Thora Vest fik 6 poster. Hun valgtes som sognerådets eneste repræsentant i børnebibliotekets bestyrelse, fik sæde i børneværnsudvalget, legatudvalget, skoleudvalget, socialudvalget samt ungdomsnævnet. Det så altså ud til at hun gerne engagerede sig i området, men da hendes mand, der jo var præst, søgte til et andet sogn, måtte hun udtræde af rådet allerede året efter og hendes poster fordeltes mellem de øvrige medlemmer.

Man må have ment at man manglede en kvinde i rådet, for i 1960 blev udvalgsposterne igen omfordelt da fru Paula Andersen indtrådte i sognerådet. Paula Andersen var konservativ og fik tildelt poster i boligudvalget, sundhedskommissionen samt børneværnsudvalget.

I 1962 var der kommunalvalg og Paula Andersen blev nu valgt ind ligesom den socialdemokratiske Ellen Andersen. Igen var der 2 kvinder i rådet på samme tid. Paula Andersen fik poster i socialudvalget, sygekassen, børneværnsudvalget samt blev en af 4 børnetilsynsførende. Hun forblev ikke i sognerådet i hele perioden, men begyndte efter sommeren 1962 at melde fra til sognerådets møder og den sidste gang hun nævnes i protokollerne er i april 1963 hvor hun formodentlig udtræder af rådet. Ellen Andersen kom til at sidde i to perioder helt til 1970 hvor sognerådet opløstes. Hun sad i første periode i børneværnsudvalget, badedudvalget, kirkeudvalget, legatudvalget samt socialudvalget. Hun fortsatte i anden periode i de samme udvalg dog fratrådte hun kirkeudvalget og kom i stedet med i sundhedskommissionen.

Ved valget i 1966 og indledningen af Ellen Andersens anden periode blev den kvindelige andel af sognerådsposterne igen øget da den konservative Theresia Berthelsen blev valgt. Hun kom til at sidde i socialudvalget, børneværnsudvalget, legatudvalget samt i sundhedskommissionen sammen med Ellen Andersen. Ud over disse 4 udvalg sad hun som eneste kvinde i 4 andre udvalg: biografudvalget, boligudvalget, kirkeudvalget samt grundlisteudvalget. Theresia Berthelsen sad en enkelt periode indtil 1970 og sognerådet opløsning.

Snakkeklub eller ægte engagement

En vittighedstegner fra 1950'erne skitserede kvindernes deltagelse i politik som en blanding af strikkeklub, teselskab og

børnepasning. Der er dog intet der tyder på at de kvindelige medlemmers arbejde i Dalum sogneråd gik op i sladder og selskabelighed. Tværtimod synes de alle meget engagerede i de opgaver de var pålagt.

I starten var det typisk forsørgelse, børneværn og legatudvalgene som kvinderne var medlem af men afhængig af de forskellige kvinder kom der flere og flere andre poster med, fra 1940'erne blev en anden obligatorisk post for de kvindelige medlemmer kirkeudvalget. At der tegner sig et ensartet billede af hvad kvinderne beskæftigede sig med skal ingenlunde tolkes som om at de fik påduttet disse opgaver, men nogle ting har nok været mere oplagt end andre.

Specielt har børneforsorgen været et yndet emne for kvinderne idet flere efter udtrædelsen af sognerådene er fortsat som almene medlemmer af børneværnet. Ligeledes lagde mange andre kvinder i sognet et stort arbejde i hjælpekaserner og børneværnet. Det frivillige engagement betød at kvinderne havde stor indflydelse på sognets forsørgelsesvæsen, langt større end det de forholdsvis få kvindelige sognerådsmedlemmer tyder på.

Kun når der var flere kvinder i rådet samtidigt ser det ud til at det er lykkedes at sætte kvinderne på lidt mere tekniske poster. Et eksempel på dette var Rosalie Rohde der jo startede i de traditionelle udvalg men i sin anden periode fik tildelt atypiske poster i bygningsudvalget samt kasse- & regnskabsudvalget.

De områder kvinderne har beskæftiget sig med må i et eller andet omfang være udtryk for deres interesseområde eller erhverv. Gusta Petersen var aktiv

i andre hjælpeforeninger og var derfor et oplagt valgt til forsørgelsesudvalget. Thora Vest der var lærerinde fik blandt andet ansvar for børnebiblioteket og skolekommission. Rosalie Rohde var ansat i fagbevægelsen og avancerede i sin anden periode til de tungere poster vedrørende bygninger og regnskaber. Så måske har kvinderne der blev valgt til sognerådet beskæftiget sig med det de har fundet interessant, det må man næsten gå ud fra. For hvis de har engageret sig så meget i lokalsamfundet at de stillede op til sognerådet, må man formode at de også har holdt på deres meninger ved posternes fordeling og derved er valgt ind i de udvalg der havde deres interesse og ikke hvad der forventedes at en kvinde beskæftigede sig med.

I Dalum sogneråds 60-årige lange vir-

Kvindelige politikere med dertil hørende kvindelige sysler? Som tegneren Otto F. så det i starten af 1950'erne.

Forsideillustration fra specialet »Disse sager er jo særligt for kvinderne« af Anna W. Andersen og Karen J. Nielsen, Århus Universitet 2006

keperiode var der 10 kvindelige medlemmer, det er ikke særlig mange, men som det foregående viser har deres virkelyst og engagement været ligeså stort som de øvrige sognerådsmedlemmers. Mænd som kvinder har alle ydet et stort arbejde i den kommunale politik, et arbejde der danner grundlag for meget af det vi i vore dage kan betragte i vores lokalmiljø. Skulle man efter læsning af ovenstående have lyst til at se nærmere på sognerådets

beslutninger, er forhandlingsprotokollerne tilgængelige på Odense Stadsarkiv og er man til det mere visuelle vil jeg foreslå at man slår et smut forbi Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Arkiv, hvor de flotte fotos af sognerådets medlemmer er placeret.

*Helena Jeppesen er arkivmedarbejder i
Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Arkiv*

Zachariasvej i Hjallese

Af Bjarne Krogh Hansen

Hvem har lagt navn til Zachariasvej?

Lidt baggrund for min beslutning om at undersøge hvem den person egentlig var, som lagde navn til Zachariasvej i Hjallese.

Jeg har i mange år dyrket slægtsforskning, og min tip-tip oldefar Hans Andersen fra Højby, giftede sig igen efter sin kones død, med enken Mette Zachariasdatter i Hjallese. Med i ægteskabet havde han bl.a. sønnen Anders Hansen, som senere blev far til den kendte gartner og sognerådsformand Jacob Chr. Conrad Hansen i Dalum Hjallese sogn.

Zacharias er ikke et helt almindeligt navn, så jeg fandt det spændende at undersøge, om det måske var Mette Zachariasdatters far, der havde lagt navn til Zachariasvej – og det var det.

Ifølge gamle kort er Zachariasvej resten af en gammel vej, som oprindeligt hed Zachariasgyden.

Denne gyde gik fra Christiansdal (Dalum Kloster) over åen ved Dalum Papirfabrik, og op til Hjallesgade 24, hvor der fra 1810-1830 boede en husmand ved navn Zacharias Bruun. Denne Zacharias var far til Mette Zachariasdatter, og også den person der på en eller anden måde havde gjort sig så bemærket, at han fik en vej opkaldt efter sig.

År 1862-1863 måtte Mette Zachariasdatter afstå jord til Fåborg landevejs gennembrud, (nu Stenløsevej) og til Dalum fattigvæsen. Ved den nye landevejs oprettelse blev Zachariasgyden brudt

over på midten. Det stykke af gyden som ligger ved Papirfabrikken, blev senere ændret til den nuværende Zachariasvej, den anden del af gyden blev opdyrket.

Zacharias Bruun

Zacharias Daniel Bruun, Zachariasgyden (Hjallesgade 24) dukkede op i flere arkivalier bl.a. Politiprotokoller, så nu var spørgsmålet kun hvorfor?

Zachariashuset, Hjallesgade 24, fotograferet i 1914

Zacharias Bruun var født 1779 i Sdr. Nærå, og fæstede i 1810 i Hjallese (under Christiansdals Gods) et lille husmandssted.

Han blev den 5. maj 1810 i Dalum Kirke viet til pigen Ane Rasmusdatter fra Hjallese, og ved deres bryllup ses som forlovere Hr. Demant af Dalum Mølle og forpagter Hansen fra Christiansdal Gods, ikke deres slægtninge som man kunne forvente, men altså sognets mest betydningsfulde mænd. Det skal senere vise sig, at sidstnævnte senere kom til at forvolde familien store stridigheder og sorg.

Zacharias Bruun og hans kone Ane Rasmusdatter fik sammen 4 børn:

1. Mette Marie Zachariasdatter, født 1811
2. Rasmus Zachariasen, født 1813
3. Hans Zachariasen, født 1817
4. Ane Dorthe Zachariasdatter, født 1825

Zacharias Bruun var ikke som andre fæstehusmænd under Christiansdals Gods, da han både kunde læse og skrive, hvilket ikke var almindeligt for almuen på den tid. Han kunne også formulere sig og diskutere sin viden med øvrigheden, og så var han stædig, og ikke bange for at komme i konflikt med sin »herre« (Godsforpagter Hansen på Christiansdals Gods), som også var en herre med sine meningers mod, og som forventede total lydighed fra sine fæstebønder.

Godsforpagter Hansen

De fleste fæstere turde da heller ikke andet end at efterkomme hans ordre, og at de var bange for ham, var heller ikke uden grund.

Tit mødte forpagter Hansen i retten i Odense, fordi der var opstået konflikter med hans tyende, fæstere eller andre. For at nævne en enkel af disse konflikter, var der på den tid en dødelig kvægsygdom på Fyn, som naturligvis også ramte kvæget på Christiansdals Gods. Det var ejerens pligt at sørge for at de døde dyr blev begravet, så sygdommen ikke bredte sig, men forpagter Hansen gav i stedet ordre til, at de døde køer skulle kastes i åen, da det var meget nemmere end at begrave dem. Nogle af køerne blev fundet ved Munke Mølles malekam (sluse), og natmanden Rasmus Madsen blev bestilt til

at fjerne de døde og stinkende dyr, som var gået i forrådnelse, for dette arbejde fik han 8 Rigsbankdaler.

At det kunne få store katastrofale følger, siger sig selv, for Odense bys indbyggere brugte på den tid vandet fra åen til både madlavning og vask, så en forurening af vandet kunne have medført mange sygdomme for byens indbyggere, men skønt mange vidners udsagn gik imod forpagter Hansen, nægtede han bestemt at kende noget til dette.

Kontroverser mellem Zacharias Bruun og godsforvalter Hansen

Zacharias stædighed resulterede i mange sammenstød med forpagter Hansen. Ifølge hans fæstebrev var Zacharias Bruun som de øvrige fæstere, forpligtet til at deltage i markarbejdet på Christiansdal Gods når der skulle høstes og pløjes, men det så han nogle gange stort på, og plejede først og fremmest sin egen jord, med det resultat, at han blev dømt for sin ulydighed, og han kunne i værste fald have mistet sit fæstehus. Han betalte heller ikke sine skatter og afgifter til Christiansdal til tiden, og om det skyldtes manglende evner, eller han ville trodse sit herskab, vides ikke, men han blev i Odense Herreds ret, dømt til at betale en skatterestance plus en bøde.

I Odense Herreds Politi- og Doms protokol, har jeg fundet anklagerskrifter og domme imod Zacharias Bruun. Jeg vil efterfølgende (i nutidens sprog) gengive hvad der står i nævnte protokol med hensyn til en sag vedr. hans ulydighed mod forpagter Hansen.

Året 1828 den 12. august blev Politiretten i Odense sat af den ordinære dom-

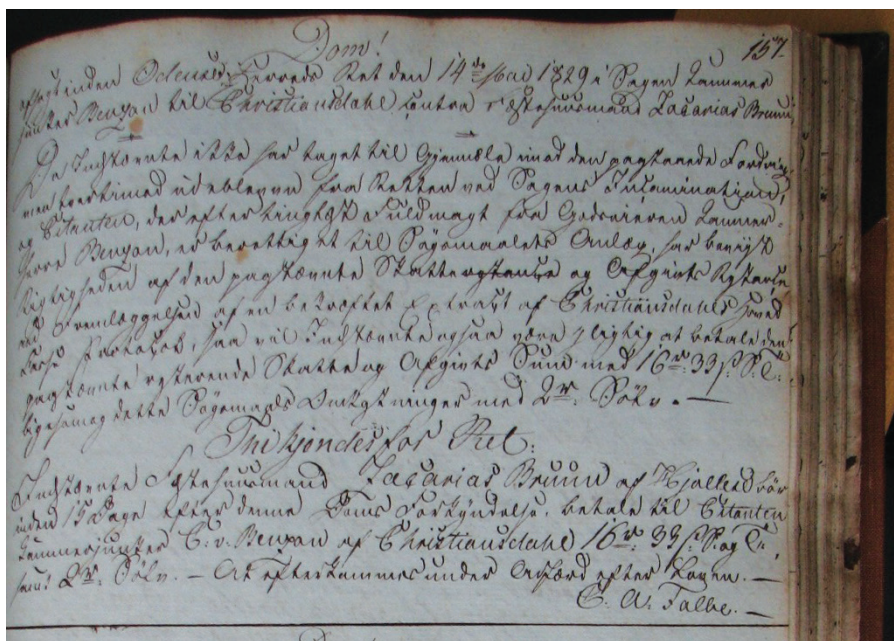
mer og skriver i overværelse af vidnerne Thaarup og Pedersen.¹

Sag nr. 79/1828.

For retten mødte forpagter Hansen af Christiansdal, og fremlagde en skriftlig klage med påtegnet indstævning mod fæstehusmand under Christiansdal, Zacharias Bruun af Hjallese. Han var udeblevet

fra høstarbejde, fordi han først var varslet aftenen før han skulle møde, og som han ifølge sit fæstebrev var pligtig til, men det mente Zacharias Bruun var for sent et varsel, og som følge deraf mente anklageren, at han skulle pålægges en bøde.

Indstævnte var mødt i retten og forklarede, at årsagen til han var udeblevet fra

Odense Herreds Domsprotokol:

Dom!

Afsagt inden Odense Herreds Ret den 14de Mai 1829 i Sagen Cammerjunker Benzon til Christiansdahl contra Fæstehusmand Zacharias Bruun.

Da Indstævnte ikke har taget til Gjenmæle imod den paastaaede Fordring men tværtimod udebleven fra Retten ved Sagens Incamination og Citanten, der efter tinglæst Fuldmagt fra Godseier Kammerherre Benzon, er berettiget Søgmaalets Anlæg, har bevist Rigtigheden af den paastævnte Skatte og Afgivts Ristance ved Fremlæggelse af en bekræftet Extract af Christiansdahl Hovedkasse Protocol, saa vil Indstævnte ogsaa være pligtig at betale den paastævnte resterende Skatte og Afgivts Sum med 16 Rd. 33 S. Sølv ligesom dette Søgmaals Omkostninger med 2 Rd. Sølv. —

Thi kjendes for Ret

Indstævnte Fæstehusmand Zacharias Bruun af Hjallese bør indend 15 Dage efter denne Doms Forkyndelse betale til Citanten Camerjunker C.v. Benzon af Christiansdahl 16 Rd. 33 S. Sølv og samt 2 Rd. Sølv. — at efterkommes under adferd efter Loven. —
C. A. Falbe. —

høstarbejdet på Christiansdal var, at han den dag skulle hjælpe med at pløje jorden for den mand, som kort forinden havde pløjet jorden for ham, og for øvrigt mente han ikke, at han var pligtig til at møde med så kort varsel, eller som forvalteren nu finder det for godt.

I den anledning forklarede forpagter Hansen i retten, at denne mands fæstebrev er som alle andre hovpligtige husmænds, og er bestemt til 7 dages høstarbejde samt 7 dages markarbejde, og han behøver først at varsele aftenen før fremmødet.

Indstævnte Zacharias Bruun erkender også, at han er pligtig til at udføre de omtalte 14 dages arbejde, og at hans undskyldninger nok ikke er lovlig grund for hans udeblivelse. Indstævnte ville ikke sammen med dommeren medvirke til mægling og dermed afgøre sagen med klageren.

Dommeren dømte derfor Zacharias Bruun for sin udeblivelse fra høstarbejdet på Christiansdal, ifølge forordningen af 31. januar 1807 med en bøde, at betale til Dalum sogns fattigkasse 2 Mk. Siger to mark sølv, samt denne sags omkostninger at betale inden 3de. Sol mærker efter denne doms lovlige forkyndelse efter loven. Og han er pligtig til at forrette den forsømte høstdag med en aftens varsel. Dommen blev oplæst for indstævnte, som bekræftede, at han har udført den forsømte høstdag, derefter blev sagen afsluttet.

Forsøg på drab af sin søn

Zacharias Bruun havde som sagt svært ved at indordne sig som fæstebonde, og var af den opfattelse, at en fæsters tilværelse var ganske umenneskelig, da det altid var herskabet og præsten der havde

ret, så efter adskillige konflikter med forpagter Hansen, havde han svært ved at se nogen god fremtid for sine børn, og ønskede derfor ikke, at de skulle vokse op under disse trælsomme forhold.

Han besluttede den 12. juli 1829, at slå dem ihjel med en hammer.

Han slog sin tretten årige søn i hovedet, så drengen faldt skrigende om, og med blodet flydende ned af ansigtet, dog uden at sønnen døde. Sognefogden i Hjallesø blev tilkaldt og Zacharias Bruun blev anholdt.

Odense Herreds Politi- og Doms protokol

Til stede i retten var Zacharias Bruun af Hjallesø under Christiansdals Gods, som er tiltalt for at ville dræbe sin 13 årige søn. Han har under sin afhøring gentagende gange tilstået, at det var hans hensigt at dræbe sønnen med en jernhammer. Han havde slået ham 6 gange i panden og ansigtet, hvorved pandebenet ved denne mishandling blev knust, uden at sønnen dog døde af sine kvæstelser.

Årsagen til den barbariske handling, har tiltalte forklaret således, at han følte sig forfulgt og fornærmet af sognepræsten og sit herskab samt dennes forpagter. Han var altid blevet til sidesat og modarbejdet i alt hvad han foretog sig, og man gav ham aldrig ret – skønt han vidste han havde det. Dette var årsagen til hans drabelige handling, og også for at vise for sin omgangskreds, hvilken fortvivlelse han som menneske var havnet i. Han har forklaret, at før han udførte sin drabelige handling havde han fortalt sine naboer, at han var nødsaget til at foretage sig noget sådant.

Foruden sin 13 årige søn var det også hans hensigt at dræbe sit andet barn som lå i vuggen. Da sønnen ikke døde af det første slag, måtte han yderligere give ham 5 slag, men han var kun besvimet, og ikke død af de mange slag. Så han opgav derfor at forsøge at dræbe sit yngste barn.

Ifølge lægens erklæring har tiltalte været særdeles heldig, at det var det første slag som knuste sønnens pandeben og ikke dræbte ham. Den sårede dreng er efter lægens attest helbredt og uden fare for efterfølgende men.

Hvad de fornærmelser og forfølgelser angår som han påstår ligger til grund for hans handlinger, så er der dog ingen der er så store, at det kan undskylde hans modbydelige handling eller hensigten med at ville dræbe sine børn. Han har forklaret, at det ikke kun er hans indbildning, men hans virkelige tanker.

Tiltalte var også meget vred over at skolekommissionen havde pålagt ham en bøde fordi hans børn havde forsømt deres skole, at han ifølge det Kongelige Danske Cancellies Resolution er blevet irrettesat fordi han var kommen i konflikt med sognepræsten, fordi han selv havde indført sin kone efter en barsel i kirken, uden han efter skik og brug havde ydet præsten og degnen det sædvanlige offer.

- Forpagter Hansen på Christiansdal havde meldt ham til Politiretten for at forsømme sit hovararbejde og pålagt ham en bøde
- Forpagteren har en anden gang ydmyget ham ved, i stedet for hovararbejde, at sætte ham til at rense latrinen
- Han blev af herskabet sagsøgt for 3½

års resterende skatter og ved dom kendt skyldig til at betale, pengene blev skaffet ved en auktion over hans ejendele.

– Og endelig var han meget skuffet over ikke at have modtaget nogen belønning eller opmuntringsbevis af Landhusholdningsselskabet for sin flid vedr. opdyrkningen af sin husmandsjord og have.

Tiltalte er omtrent 51 år gammel, og har levet godt sammen med sin kone og elsker alle sine 4 børn. Han er en religiøs mand selv om der har været en del sammenstød og misforståelser med præsten, så han har ikke været til alters i Guds hus i over 1½ år. Han havde ikke den store forståelse for andre menneskers levemåde, som skyldtes hans læsning af historien om røveren Mazarino og den færøske søhelt Magnus Heinesen, samt en del andre røverromaner og historier fra dag-

Gråbrødre Hospital hvor Zacharias Bruun blev indsat i Døreanstalten

bladene. Det var derfra han erhvervede sig sin indbildte klogskab og æresfølelse. Han følte sig meget klogere end alle andre mennesker, og anså sig som martyr ved enhver modgang og krænkelse. Trods hans vilde ideer lider han ikke af nogen sindssygdighed og er ved sin fulde forstand. Det var ikke hans uenighed

med præsten og forvalteren alene, som var årsagen til hans forbrydelse, men den berammede auktion over hans ejendele som var grunden til, at han dagen før auktionen i afmagt besluttede at dræbe sine børn.

Dømt til dåreanstalten

Odense Herreds Dommer dømte ham til døden, men hans dødsdom blev ved Landsoverretten i København ændret til forsøg på manddrab, og han blev samtidigt erklæret psykisk syg.

Dommeren mener, at eftersom sønnen ikke er død trods hårde kvæstelser, så er han dog nu næsten helbredt, så den forbrydelse arrestanten har gjort sig skyldig i, må dømmes som et uagtsomt mord, og straffes efter lovens paragraf 6-6-22 bestemmelser.

Gråbrødre kirke, hvorfra Zacharias Bruun blev begravet i 1860

Hans bo skal på aktion, og dets provenu skal dække omkostningerne ved hans arrestation samt Advokatens salær.

Højeste Ret stadfæstede dommen, og han blev efterfølgende (i året 1830)

indlagt i Dåreanstalten på Gråbrødre Hospital i Odense.

Zacharias Bruuns sygejournal

I Hospitalets arkiv fandt jeg hans sygejournal fra 1844 til 1847, hvor vi kan læse følgende:

Januar 1844.

Zacharias Bruun 65 år gammel gift husmand fra Christiansdals Gods. Han har haft en del bryderier med sit herskab, og føler sig meget forudrettet af dem. Han har forsøgt at myrde sine børn for at skåne dem for et liv hvor man ikke måtte være menneske, men hvor den retskaffende og stræbsomme blev forfulgt til det yderste, og hvor kun keltringer kan hytte sig. Han blev først forhindret i sit blodige forsæt, efter at havde tilføjet 1 eller 2 af børnene store sår i hovedet, hvilket siden hen er blevet lægt. Han antages for, at havde udført sin drabelige gerning i en utilregnelig tilstand, og kan ikke domfældes, og han indsættes her i forvaring.

Han skal have været en dygtig og virksom bonde, har en god forstand og er meget belæst. Har langt flere kundskaber end bønder i almindelighed, men han er også hovmodig af sin viden, nærer sig store tanker om sit værd som menneske, og han vil ikke vedgå, at han handlede forkert, da han forsøgte at myrde sine børn. Hvilken gerning han finder fuldkommen retfærdiggjort ved de krænkelser han var udsat for, og som han troede ville gå i arv til hans børn.

I øvrigt kommer hans kone og børn jævnligt på besøg, og som han stadig har et stort kærligt forholdt til, ligesom før han forsøgte at myrde sine børn.

Han har i flere år ikke forladt sit værelse, men er dog ved et tåleligt helbred – altid munter, mild og snaksom. Hans trøstende kilde er religionen som han ære højt og har stor kendskab til. Anbefaler gerne andre den kristelige ydmyghed som han dog ikke selv har, da netop det af føje sig, altid har voldt ham besvær, til trods for, at ydmyghed er en sand og kristen handling. Det ville være spild af tid, at forsøge at indprente ham dette, da han er utrolig hårdnakket, og holder fast på sine engang besluttede meninger.

1845

Hans mentale tilstand er aldeles uforandret, førhen var han en flittig og arbejdsom mand, men i de senere år er det umuligt at få ham til at bestille noget – han gør det af »princip« ikke, som han utrykker sig, og er fuldkommen rolig.

1846

Ingen forandring, hans indbildninger kender ingen grænser, og nægter hårdnakket at arbejde.

1847

Ligesom tidligere år, uforandret samme tilstand.

Zacharias Bruuns død

Zacharias Bruun dør den 15. maj 1860, 81 år gammel som indsat i Gråbrødre Hospital i Odense, hvor han var indsat i 30 år. Han er begravet fra hospitalets kirke og indført i hospitalets kirkebog, men det fremgår ikke af arkivalierne, hvor han er begravet.

I kirkebogen står følgende:

– Død 1860 den 15. maj, begravet 19. maj Zacharias Bruun, gift husmand, på det offentliges regning indlagt i Døreanstal-

ten. 81 år gammel, død af alderdom.

Zacharias Bruuns familie

Hvordan gik det Zacharias Bruuns kone og børn, da han blev indlagt i Gråbrødre Kloster:

Hans hustru Ane Rasmusdatter blev boende i deres fæstehus i Hjallesø med deres 3 hjemmeboende børn, og hun passede både den lille jordlod, der var til fæstehuset samt hovararbejde på Christiansdals Gods, for dette arbejde blev hun ikke skånet for. Jordlodden var ikke stor nok til at brødføde hende og børnene, så hun måtte tage 2 børn i pleje for at få økonomien til at hænge sammen.

Rugårds Landevej var på denne tid ved at blive etableret, og sin part af dette vejarbejde havde forvalteren på Christiansdal pålagt sine fæstebønder at udføre en del af (også Zacharias Bruun), men da han var indlagt på Gråbrødre Kloster, var det hans familie, som skulle overtage denne pligt.

Det fortælles, at det var den ældste datter Mette Zachariasdatter, som stod op hver morgen kl. 3.00 for at kunne nå at være fremme ved arbejdets begyndelse på Rugårds Landevej. Der var omkring 14 kilometer at gå hver vej, og når hun endelig var kommet hjem, har der sikkert været andre gøremål at tage sig til, inden hun kunne gå til ro og få nogle tiltrængte timers søvn, inden hun atter måtte op og af sted.

Mette Zachariasdatter

Mette Zachariasdatter blev den 9. december 1837 gift i Dalum Kirke med Rasmus Pedersen, som fra denne dag blev mand i »Zachariahuset«. Hans svi-

germoder Ane Rasmusdatter kom på aftægt og fik et værelse i den vestre ende af huset.

Da Rasmus Pedersen dør den 23. marts 1860 62 år gammel, er der ingen overlevende børn i hans og Mette Zachariasdatters ægteskab. Familien var så fattig, at han blev begravet på det offentliges regning.

Mette Zachariasdatter og hendes 80-årige mor Ane Rasmusdatter blev igen alene om at skaffe føden. De to kvinder var alene i 7 år og passede deres lille jordlod, trods morens høje alder. Den 6. april 1867, gifter Mette Zachariasdatter sig igen, denne gang med enkemand og husmand Hans Andersen fra Højby. Han havde et par børn med fra sit forrige ægteskab, så nu blev der igen liv i det lille husmandssted og nogle flere hænder til at skaffe brød på bordet.

Ane Rasmusdatter boede på aftægt sammen med sin nye svigersøn og datter i 19 år. Trods sit hårde arbejdsliv blev hun en gammel dame, og døde den 3. februar 1886, 98 år gammel.

Familien i Zachariashuset

Hans Andersens søn Anders Hansen var uddannet gartner og overtog husmandsstedet i Hjallesø den 6. april 1885 for 4000 kr. Husmandsstedet var nogle år forinden blevet frikøbt af Christiansdal, og jorden blev nu udlagt til et gartneri.

Anders Hansens søn var den kendte sognerådsmand og skribent Jacob Christen Conrad Hansen i Dalum Hjallesø sogn. Han beklædte denne post fra 1. april 1913 til 31. marts 1937. Han opnåede også at få en gade i Hjallesø opkaldt efter sig » Jacob Hansensvej«.

Bjarne Krogh Hansen, Egebakken 2, 5260 Odense S er slægtsforsker

Kilder:

Odense Herredsfogeds Arkiv. Domsprotokol 1822-1833.

Odense Herredsfogeds Arkiv. Politiprotokol 1823-1829.

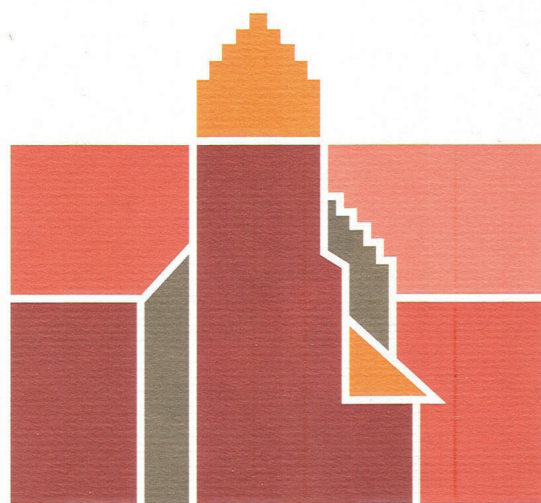
Odense Gråbrødre Hospital. Sygejournal 1830.

Dalum Sogns Kirkebøger.

Dalum Sogns Folketælling.

Dalum Sogns Historie.

Anmeldelse af Frans Bay

KIRKEN I DALUM

ANDERS WEDEL BERTHELSEN

Ved jubilæumsgudstjenesten søndag den 29. november 2009 i Dalum Kirke blev jubilæumsbogen præsenteret for første gang. Bogen er udgivet i anledning af 80-året for totalrestaureringen af kirken og 30-året for udvidelsen med Dalum Kirkeanneks.

Lad for en gang skyld konklusionen komme først: Køb bogen, læs den med opladt sind, glæd dig over den velskrevne

tekst, de velvalgte fotos og et fornemt layout.

Da bogens primære formål er at informere om tiden efter 1929, bliver kirkens tidlige historie kun omtalt i få afsnit. Men der fortælles netop så meget, at de mange læsere, som ikke erindrer den tidlige historie, bliver opdateret og får en god baggrund for den videre læsning.

I fyldige afsnit fortælles om, hvorfor

det var nødvendigt i årene fra 1926 – 1929 at gennemføre en meget omfattende restaurering af Dalum Kirke samt om resultatet heraf og om, hvordan det blev modtaget. Dokumenter i et gammelt arkivskab gemt under kælderen i kapellet danner baggrund for denne beretning. Endnu et bevis for at det er nødvendigt – og herligt – at der findes arkiver!

Udover en omtale af forskellige markante præster tilknyttet Dalum Kirke siden 1574 indeholder bogen varme, ærlige og vedkommende samtaler med kirkens to nuværende præster. Andre samtaler føres med kirkens organist, kordegn og kirketjener. Disse afsnit er ret væsentlige i bogen, da de sætter liv og indhold på nogle af de personer, som er så aktive i kirken i dag.

I små afsnit fortælles om musiklivet, om gudstjenester og om aktiviteter i Kirkeannekset. Det afsluttende afsnit »Simon valgte kirken som 12-årig« inddrager ungdommen i kirken og kan være med til at pege ud i fremtiden.

Slagfærdige overskrifter er med til at forøge interessen for læsningen: Kongen gik i kirke i Dalum, Vind blev begra-

vet to gange, Kendte på kirkegården og Kærlighedsstien.

Forfatterens levende, letforståelige sprog suppleres på udmærket vis med citater og interviews. Det gør teksten varieret og let at forstå. De mange direkte citater giver læseren en tryk fornemmelse af, at en omfattende kilderesearch ligger til grund for beretningerne.

Små faktaafsnit er ret fint indsat forskellige steder.

De tydelige farvefotos med passende billedtekster er placeret flot i bogen.

Til slut »Kongerækker«: Oversigt over navnene på priorer og priorinder på Dalum Kloster, præster, organister, menighedsrådsformænd, kordegne og kirkeværger ved kirken samt noter og kildehenvisninger.

Bogen er yderst læseværdig og anbefales varmt til alle beboere i Dalum samt til aktive kirke- og historieinteresserede i det ganske land.

Ved at ændre biskop A. J. Ruds ord fra indvielsen i 1929 en smule (se side 23) kan denne anmeldelse slutte med: »Det er godt, at denne bog blev skrevet«.

Bogen koster 100 kr.

Sælges fra Dalum kirkekontor og
Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Arkiv

Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forenings bestyrelse

Formand: Henning Jespersen, Ellekærshaven 46, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 44 37, rebo@stofanet.dk

Næstformand: Lars Hagensen, Carl Baggers Alle 67, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 97 73, LHHA@km.dk

Kasserer: Aksel Petersen, Margrethes Alle 34, 5250 Odense SV
Tlf. 66 13 31 67

Sekretær: Lise Søndergaard, Ligustervænget 2, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 08 27, LSN@stofanet.dk

Bestyrelsesmedlem: Per Jensen, Elmedals Alle 34, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 09 68, perjen@mail.dk

Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Arkiv

Arkivleder: Jytte Raun, Ahornvej 51, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 63 09, palleraun@mail.dk

Kasserer: Kurt Hansen, Klosterbakken 20 B, 2. th., 5000 Odense C
Tlf. 41 60 42 92, jktrans@youmail.dk

Arkivmedarbejdere:

Claus Berentzen, Mensalgårdvænget 7, 5260 Odense S
Tlf. 66 15 05 85, ceb@cdnet.dk

Kirsten Eriksen, Zachariasvej 2, 5260 Odense S
Tlf. 66 15 23 07, kir1937er@gmail.com

Helena Jeppesen, Jacob Hansens Vej 26, 5260 Odense S
Tlf. 61 78 51 16, helena_jeppesen@sol.dk

Margit Jørgensen, Bergendals Alle 30, 5250 Odense SV
Tlf. 66 13 86 40, margit30@stofanet.dk

Poul Jørgensen, Bøgedals Alle 38, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 32 47

Inger Poulsen, Dalumvej 76 C, 5250 Odense SV
Tlf. 66 14 13 29, inger.mp@stofanet.dk

Bent Rasmussen, Floravænget 17 st. th., 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 35 87, svalebo@tiscali.dk

Poul Bent Rasmussen, P. M. Madsensvej 7, 5260 Odense S
Tlf. 66 15 09 40, pbal@galnet.dk

Dalum Kommunes byvåben udført af
heraldikeren Poul Warming.
Kalken symboliserer kirken og vandhjulet industrien.
Åen slynger sig gennem byvåbenet.

ISBN 978-87-7082-120-9

9 788770 821209